

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

prof. IWS dr hab. Elżbieta Holewińska-Łapińska

dr Maciej Domański

dr Jerzy Słyk

***Orzecznictwo w sprawach
o wykonywanie kontaktów z dziećmi***

Warszawa 2015

Spis treści

Uwagi wprowadzające	1
II. Źródło ustalenia kontaktów, których wykonywania domagali się wnioskodawcy w zbadanych postępowaniach oraz ustalone tam sposoby kontaktowania się osoby uprawnionej z dzieckiem	14
1. Źródło ustalenia kontaktów	14
2. Sposoby kontaktowania się osoby uprawnionej z dzieckiem ustalone w orzeczeniu lub w ugodzie	16
II. Dzieci, których dotyczyły sprawy i wnioskodawcy	20
1. Dzieci	20
1.1. Wiek, stan rozwoju i zdrowia dzieci	20
1.2. Sytuacja rodzinna i opiekuńcza dzieci	21
1.2.1. Sposób ustalenia pochodzenia dziecka od ojca	21
1.2.2. Podmiot sprawujący bezpośrednią pieczę nad dzieckiem i rodzaj jego uprawnienia do mieszkania, w którym przebywa z dzieckiem	22
1.2.3. Stosunki między rodzicami dziecka w czasie trwania postępowania	24
2. Wnioskodawcy	24
2.1. Pozycja wnioskodawcy z punktu widzenia jego obowiązków i uprawnień dotyczących kontaktów z dzieckiem	24
2.2. Związek rodzinny wnioskodawcy z dzieckiem	26
2.3. Informacje o wieku i sytuacji wnioskodawców	28
III. Przyczyna wszczęcia postępowania wykonawczego	31
IV. Wnioski wszczynające postępowania wykonawcze	34
1. Żądanie wnioskodawców	34
2. Treść i forma wniosku oraz załączniki do niego	35
2.1. Wniosek	35
2.2. Załączniki do wniosku	37
V. Pełnomocnicy	39
VI. Dokumentowanie sytuacji materialnej osoby, wobec której wnioskowana jest „sankcja majątkowa”	40
VII. Ustalenia postępowania i zastosowane sankcje wobec osoby naruszającej obowiązki związane z realizacją kontaktów	42
1. Czynności i ustalenia sądu poprzedzające wydanie pierwszego orzeczenia w sprawie	42
1.1. Informacje ogólne	42

1.2. Ustalenia w przedmiocie naruszenia obowiązków przez osobę sprawującą bezpośrednią pieczę nad dzieckiem	43
1.3. Naruszenie obowiązków przez osobę uprawnioną	44
2. Żądanie zwrotu wydatków	46
3. Zagrożenie nakazaniem i nakazanie zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej....	48
4. Stan badanych spraw w listopadzie 2015 roku	51
4.1. Ustalenia ogólne	51
4.2. Stan spraw, w których kontakty ustalono ugodą	53
4.3. Stan spraw, w których orzeczenie o kontaktach było zawarte w prawomocnym wyroku rozwodowym, bądź kontakty zabezpieczono w postępowaniu o rozwód	53
4.4. Stan spraw, w których kontakty zostały orzeczone w prawomocnym postanowieniu o ustalenie kontaktów bądź zabezpieczono postępowaniu o ustalenie (zmianę) kontaktów	54
VIII. Sprawy, w których cel postępowania został osiągnięty	56
Uwagi podsumowujące	62
Aneks: Sądy wylosowane do badania	1

Uwagi wprowadzające

Nie wymaga dowodu twierdzenie o doniosłości kontaktów osobistych dla budowania, realizacji i podtrzymywania więzi emocjonalnych pomiędzy osobami bliskimi, a w szczególności rodzicami i dziećmi.

Art. 113 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹, w brzmieniu obowiązującym od 13 czerwca 2009 r.², utrzymywanie kontaktów rodziców i dzieci ujmuje jako obowiązek ustawowy ciążyący na każdej ze stron tej relacji, a zarazem prawo definiowane w literaturze przedmiotu, jako „prawo naturalne, związane z osobą człowieka”, które ustawodawca jedynie „doprecyzował” nadając mu „jurydyczny kształt” i tworząc system jego ochrony³.

Takie ujęcie bywa oceniane jako umacniające pozycję zabiegającego o realizację kontaktów rodzica, który nie sprawuje bezpośredniej pieczy nad dzieckiem. Przyjmuje się bowiem, że element obowiązku kontaktowania się ciążyący także na dziecku powinien utrudniać „bojkotowanie” oczekiwań w tej kwestii zarówno przez samo dziecko, jak i rodzica sprawującego nad dzieckiem bezpośrednią pieczę⁴. Może także sprzyjać podejmowaniu działań (w tym terapeutycznych) pozwalających na „przełamanie” negatywnego nastawienia dziecka do kontaktów⁵. Powinno więc sprzyjać wykonywaniu kontaktów, w tym ustalonych w prawomocnym orzeczeniu (ugodzie sądowej).

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Dz.U. Nr 9, poz. 59.

² Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 220, poz.1431.

³ Tak T. Sokołowski w komentarzu do art. 113 k.r.o. (*Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz Lex*, red. H. Dolecki. T. Sokołowski, Warszawa 2013, s. 796).

⁴ Tak T. Sokołowski, *op. cit.*, s. 797 aprobuje wobec powołanego stanowiska T. Justyńskiego wypowiedzianego w monografii *Prawo do kontaktów z dzieckiem w prawie polskim i obcym*, Warszawa 2011, s. 134 i n. Konieczne wydaje się też odnotowanie, że wątpliwość co do poprawności nałożenia obowiązku na dzieci zgłosiła Sędzia G. Niemiałowska, zob. G. Nauka, *Spotkanie Kolegium Redakcyjnego „Rodziny i Prawa” z przewodniczącymi sądów rodzinnych*, Rodzina i Prawo 2009 r., nr 13, s. 121.

⁵ Tak R. Zegadło (w.) *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem* (Sądowe Komentarze Tematyczne pod red. J. Ignaczewskiego), Warszawa 2010, s. 232.

Doniosłość zapewnienia efektywnej realizacji kontaktów potwierdza orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który traktuje utrudnianie lub uniemożliwianie ich, jako naruszenie art. 8 Konwencji z 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

Prawo do kontaktów pomiędzy osobami bliskimi, w szczególności gdy jedna z nich jest dzieckiem, jest postrzegane jako element prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, choć prawo do kontaktów między krewnymi nie jest wymienione w powołanym przepisie *expressis verbis*⁶.

Prawo do utrzymywania regularnych, osobistych związków i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców, o ile (wyjątkowo) nie jest to sprzeczne z interesami dziecka, jest zagwarantowane w art. 9 i 10 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka.

Realizacja prawa (a zarazem obowiązku) do kontaktów osobistych rodzica i dziecka, w tym sprecyzowanego w orzeczeniu sądu lub w ugodzie sądowej (zatwierdzonej przez sąd), jest trudna, gdy między osobą, z którą dziecko mieszka, a innymi osobami uprawnionymi do kontaktów trwa konflikt. Niekiedy przybiera on postać skrajną, wyrażającą się w nieuprawnionym zatrzymaniu (uprowadzeniu) dziecka. Obawa przed takim działaniem osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem bywa

⁶Zob. np. decyzję Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie Jonsson v. Szwecja z dnia 7 grudnia 1987 r., skarga nr 12495/86, DR 54/187: „Naturalna więź między rodzicem i dzieckiem ma podstawowe znaczenie i (...) poszanowanie życia rodzinnego, w rozumieniu art. 8 oznacza, iż nie można odmówić tego kontaktu, chyba że istnieją poważne powody usprawiedliwiające taką ingerencję”, A. Nowicki w: *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999, poz. 1217, s. 366. Zob. też orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Praw Człowieka powołane przez M. Grudzińską (w:) *Kontakty z dziećmi. Sądowe ustalenie. Orzecznictwo. Wzory*, Warszawa 2000, s. 49 – 53. Między innymi w sprawie A. Schultz i M. Schultz przeciwko Polsce (Decyzja ETPC z dnia 8 stycznia 2002 r., LEX nr 50239) Trybunał stwierdził, że „utrzymywanie wzajemnego kontaktu między rodzicami i dzieckiem stanowi podstawowy element życia rodzinnego a krajowe środki ograniczające takie kontakty są równoznaczne z ingerencją w prawo chronione przez art. 8 Konwencji”. W licznych orzeczeniach można też spotkać następujące stwierdzenie: „Wzajemne cieszenie się swoją obecnością przez rodzica i dziecko stanowi podstawowy element życia rodzinnego, a środki przewidziane w prawie krajowym je utrudniające sprowadzają się do ingerencji w prawo chronione w art. 8 Konwencji (Tak ETPC w wyroku z dnia 27 kwietnia 2000 r. w sprawie K. i T. v. Finlandia, LEX nr 76876. Podobnie we wcześniejszym orzeczeniu (wyrok ETPC z dnia 8 lipca 1987 r. w sprawie B. v. Wielka Brytania, LEX nr 81022) znalazło się stwierdzenie: „Wzajemne korzystanie przez rodzica i dziecko ze swej obecności stanowi podstawowy element życia rodzinnego”.

jednym z czynników przesądzających o utrudnianiu kontaktów, szczególnie, iż tzw. „porwania rodzicielskie”⁷ nie są w Polsce zjawiskiem całkowicie wyjątkowym⁸.

Odpowiedzialni rodzice nie powinni wciągać dziecka w konflikt, który ich dotyczy⁹, ale dążyć do kompromisu w sprawie kontaktów pomiędzy dzieckiem a rodzicem, który nie sprawuje bezpośredniej pieczy nad nim i przestrzegać zasad w tej kwestii, w szczególności gdy zostały ustalone w prawomocnym orzeczeniu (ugodzie). Jednakże umożliwienie należytego wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem osobie, która z nim nie mieszka, łącznie z zastosowaniem środków przymusu jest traktowane jako powinność Państwa¹⁰, wyrażona w wielu orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w tym w sprawach przeciwko Polsce.

⁷ Zgodnie z definicją zawartą w zarządzeniu Nr 124 Komendanta Głównego Policji z dnia 4 czerwca 2012 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanymi zwłok oraz szczątków ludzkich (Dz.Urz.K.G.P. z 5 czerwca 2012, poz. 29), „porwanie rodzicielskie” jest sytuacją, w której jedno z rodziców posiadających pełną władzę rodzicielską lub opiekunów, bez woli i wiedzy drugiego z nich, pod pretekstem krótkotrwałego pobytu wywozi lub zatrzymuje dziecko na stałe, pozbawiając tym samym drugiego rodzica posiadającego pełną władzę rodzicielską lub opiekuna możliwości utrzymywania kontaktu z dzieckiem w przysługującym mu zgodnie z prawem zakresie (<http://www.itaka.org.pl/dzialalnosc/kampanie-spoeczne/porwania-rodzicielskie/>).

⁸ Zob. przykładowo rozmowę o problemie porwań rodzicielskich z 12 marca 2013 r. z P. Gluzą, szefem zespołu prawnego Fundacji ITAKA *Nie ma gotowych scenariuszy* (<http://www.itaka.org.pl/archiwum-aktualnosc/nie-ma-gotowych-scenariuszy>). W dniu 8 września 2014 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości odbyło się seminarium na ten temat z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości, Prokuratury Generalnej, Rzecznika Praw Dziecka, Prokuratury Apelacyjnej w Warszawie oraz organizacji pozarządowych: ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych i Fundacji Dzieci Niczyje (program i sprawozdanie na stronie internetowej IWS, www.iws.org.pl). W latach 2013 – 2014 w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, z inicjatywy Ministra Sprawiedliwości przeprowadzono szereg badań tego zjawiska. Zob. w szczególności M. Mozgawa, M. Kulik, A. Szczekała, *Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej – art. 211 k.k. (ze szczególnym uwzględnieniem tzw. uprowadzeń rodzicielskich)*, Prawo w Działaniu 2013, nr 16, K. Buczkowski, *Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego wbrew woli osoby powołanej do opieki. Analiza orzeczeń sądowych w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, Prawo w Działaniu 2014, nr 19.

⁹ Problematyka sytuacji dziecka w związku z konfliktem między jego rodzicami, w szczególności w sytuacji okolorozwodowej, na podstawie badań, została przedstawiona przez W. Stojanowską, *Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami*, Warszawa 1997. Zob. też A. Czerederecka, *Manipulowanie dzieckiem przez rodziców rywalizujących o udział w opiece*, dzieckokrzywdzone.pl

¹⁰ Należy odnotować, że organizacje skupiające ojców „pokrzywdzonych przez wymiar sprawiedliwości” oraz ich matki wielokrotnie wyrażały negatywne opinie wobec niskiej skuteczności prawomocnych rozstrzygnięć w sprawie kontaktów. Przedstawiły swoje postulaty, między innymi, Stowarzyszeniu Sędziów Sądów Rodzinnych (Zob. E. Waszkiewicz, *Sprawozdanie z przebiegu X Kongresu Stowarzyszenia Sędziów Sądów Rodzinnych w Polsce*, Zakopane 30.09. – 3.10. 2008 r., Rodzina i Prawo 2009, nr 11, s. 101), Ministerstwu Sprawiedliwości (przykładowo podczas spotkania organizacji działających na rzecz praw ojców w dniu 10 września 2009 r., (Rodzina i Prawo 2009, nr 13, s. 109, oraz zamieszczone tamże (s. 110 – 116): „List otwarty Organizacji Broniących Praw Dzieci i Rodziców” i stanowisko Stowarzyszenia Centrum Praw Ojca i Dziecka). Interpelacja Posel A. Bańkowskiej z 29 listopada 2012 r. nr 12359 do Ministra Sprawiedliwości w sprawie pozbawienia

W uzasadnieniu wyroku z dnia 16 września 2014 roku w sprawie *P. F. przeciwko Polsce* (Skarga nr 2210/12), ostatecznego w dniu 16 lutego 2015 r., ETPC co prawda jednoznacznie wyjaśnił, iż „56. (...) obowiązek podjęcia przez władze krajowe działań nie jest (...) absolutny. Zasadnicza kwestia dotyczy tego, czy władze podjęły wszelkie niezbędne kroki w celu ułatwienia kontaktu, jakich można by słusznie oczekiwać w szczególnych okolicznościach każdej tego typu sprawy (...)”, oraz zauważył: „57. (...), istnieje szeroki konsensus – również w prawie międzynarodowym – wspierający tezę, że we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci pierwszorzędne znaczenie musi mieć ich najlepiej pojęty interes (zobacz, między innymi *Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii* [GC], skarga nr 41615/07, § 135, z dnia 6 lipca 2010 roku)” i przyznał, iż występuje „1. margines swobody uznania władz krajowych”, który w rozpoznawanej sprawie nie został przekroczony.

Trybunał przyznał, że „60. (...) spory dotyczące kontaktu i miejsca zamieszkania stanowią z natury bardzo delikatną kwestię dla wszystkich rodziców, których dotyczą i nie jest to koniecznie łatwe zadanie dla władz krajowych, by zapewnić wykonanie postanowienia sądu w sytuacji, gdy zachowanie jednego lub obojga rodziców jest mniej niż konstruktywne. W przedmiotowej sprawie konflikt pomiędzy skarżącym a matką dziecka szczególnie utrudnił władzom krajowym podjęcie działań zmierzających do pełnego wykonania prawa skarżącego do kontaktu.” W konsekwencji w tym przypadku, w okolicznościach sprawy¹¹, nie doszło do naruszenia artykułu 8 Konwencji.

To orzeczenie w sprawie przeciwko Polsce nie zmienia zasady przyjętej przez Trybunał (wyrażonej także w powołanym wyroku i w wielu wcześniejszych orzeczeniach), iż „62. (...) władze krajowe były zobowiązane do zapewnienia

ojców prawa do kontaktów z dziećmi wniesiona na prośbę przedstawicielek Forum Matek Przeciw Dyskryminacji Ojców.

¹⁰ Zob. np. Informację o spotkaniu organizacji działających na rzecz praw ojców z przedstawicielami Ministerstwa Sprawiedliwości w dniu 10 września 2009 r., *Rodzina i Prawo* 2009, nr 13, s. 109, oraz zamieszczone tamże (s. 110 – 116): „List otwarty Organizacji Broniących Praw Dzieci i Rodziców” i stanowisko Stowarzyszenia Centrum Praw Ojca i Dziecka.

¹¹ Skarżący wszczynał wielokrotnie postępowanie w sprawie egzekucji kontaktów z dzieckiem i wystąpił do sądów krajowych z wnioskiem o ukaranie matki dzieci (swojej byłej partnerki w związku pozamałżeńskim) grzywną za niewypełnianie ustaleń w sprawie kontaktów z dziećmi. Jednakże w sprawie badany był zarzut dotyczący molestowania seksualnego dziecka przez ojca (ostatecznie wykluczony), co miało bezpośredni wpływ na wykonywanie kontaktów w okresie trwania postępowania wyjaśniającego tę kwestię.

wykonania ustaleń dotyczących kontaktów, ponieważ to one sprawowały władzę publiczną i dysponowały środkami, by móc pokonać problemy stojące na drodze egzekucji kontaktów.”¹².

W wyroku z dnia 20 kwietnia 2010 r., w sprawie *Z. przeciwko Polsce*¹³, Europejski Trybunał Praw Człowieka negatywnie ocenił nieefektywne działania polskich sądów, których celem miało być doprowadzenie do wykonywania orzeczenia o kontaktach ojca z córką w okresie separacji faktycznej rodziców oraz po rozwiązaniu ich małżeństwa. Trybunał dostrzegł trudności w wykonaniu orzeczenia, wynikające z konfliktu pomiędzy rodzicami dziecka. Pouczył jednak, że „75. (...) brak współpracy pomiędzy rodzicami w separacji nie stanowi okoliczności, które same w sobie mogą zwolnić władze z pozytywnych zobowiązań wynikających z artykułu 8 Konwencji. Nakładają one raczej na władze obowiązek podjęcia środków, które doprowadziłyby do pogodzenia konkurencyjnych interesów stron, mając na uwadze nadrzędne dobro dziecka.”

Dokonując uogólnienia i uproszczenia można ocenić, że w Polsce od „zawsze” występują problemy z wykonaniem wszystkich prawomocnych orzeczeń o kontaktach. Pewna część orzeczeń nie jest wykonywana, bądź trudno doprowadzić do wykonania w pełni zgodnego z ich treścią, a zarazem w sposób chroniący psychikę dziecka, będącego niejako „zakładnikiem” walczących oń dorosłych.

Wynika to zwykle z wysokiego poziomu konfliktu pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktu, a osobą sprawującą nad dzieckiem bezpośrednią pieczę.

Liczba spraw, w których, wbrew oczekiwaniom osoby uprawnionej, orzeczenie o kontaktach nie jest wykonywane, jest statystycznie nieznaczna¹⁴, gdy uwzględni

¹² Niemalże identycznie przykładowo w uzasadnieniu wyroku z dnia 19 czerwca 2007 r., w sprawie *Pawlik przeciwko Polsce* (Skarga nr 11638/02, <http://ms.gov.pl/pl/orzeczenia-etpcz/listByYear,2.html?ComplainantYear=2007>) Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że władze krajowe miały obowiązek: „51. (...) zapewnienia wdrożenia ustaleń w zakresie kontaktów, ponieważ to one sprawują władzę publiczną i mają do dyspozycji środki do opanowania problemów z egzekucją (...) 53. (...) bezczynność władz przeniosła na skarżącego ciężar stałego uciekania się do kolejnych czasochłonnych i całkowicie nieefektywnych środków dla wyegzekwowania jego praw.”

¹³ Skarga nr 34694/06. Omówienie wyroku, zob. B. Grabowska: *Brak kontaktu ojca z dzieckiem narusza Konwencję* [w:] Biuletyn Informacyjny Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka 2010, nr 4, s. 1-2.

¹⁴ Pośrednio taka teza została potwierdzona w badaniu, którego wyniki są prezentowane w niniejszym opracowaniu. W statystyce Ministerstwa Sprawiedliwości nie jest odnotowywana liczba spraw z omawianej kategorii, a jedynie sprawy o ustalenie kontaktów, których przykładowo w 2013 r. wpłynęło 16 972, z czego uwzględniono w całości lub w części 2287 wniosków, oraz o zmianę

się skalę przypadków życia rodziców w rozłączeniu (wynikającą, między innymi, ze zmiany modelu życia rodzinnego w kontekście zawierania małżeństwa¹⁵, znacznej liczby orzekanych każdego roku rozwodów małżeństw z małoletnimi dziećmi, w wyniku których liczba dzieci z takich małżeństw wzrasta co roku w ostatnich latach o ponad pięćdziesiąt tysięcy¹⁶ oraz bardzo szybko wzrastającego odsetka urodzeń pozamałżeńskich¹⁷).

Nie umniejsza to wagi problemu ani w wymiarze społecznym, ani dla osób zainteresowanych i ich rodzin. Najbardziej zdeterminowani w walce o wykonanie orzeczenia kierują sprawy do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, na którego rozstrzygnięcia w sprawach przeciwko Polsce zwrócono uwagę wyżej, a także poszukują pomocy opinii publicznej przedstawiając swe problemy w mediach,

ustalonych kontaktów, których w tymże roku wpłynęło 4809, z czego uwzględniono w całości lub w części 1019 wniosków (Dane przytoczone w piśmie Departamentu Sądów, Organizacji i Analiz Ministerstwa Sprawiedliwości DSO I-061-20/14/28 z 12 czerwca 2014 r.).

¹⁵ Szerzej na ten temat przykładowo K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002; P. Szukalski, *Kohabitacja w Polsce (w:) Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim* (red. W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski), Łódź 2004; A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005; P. Kryczka, *Obyczajowość przedmałżeńska. Tendencje zmian (w:) Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie* (red. L. Dyczewski), Lublin 2007; I. Przybył, *Wokół procesu (de)instytucjonalizacji małżeństwa w Polsce (w:) Oblicza małżeństwa, Roczniki Socjologii Rodziny, tom XII*, Poznań 2012; J. Ignasiak, *Zmiany koncepcji małżeństwa w świadomości narzeczonych (w:) Oblicza małżeństwa, Roczniki Socjologii Rodziny, tom XXII*, Poznań 2012; A. Janiszewska, *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Łódź 2013.

¹⁶ Zgodnie z ustaleniami GUS (GUS. Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, *Dzieci w Polsce w 2014 roku*, s. 8), co roku w wyniku rozwodów rodziców około 50-60 tys. dzieci (w wieku poniżej 18 lat) pozostaje poza pełną rodziną. Od 1990 r. (przez kolejnych kilkanaście lat) liczba rozwodów kształtowała się na poziomie 40-45 tys.; w latach 2004-2006 odnotowano jej gwałtowny wzrost do 72 tys. W 2014 r. rozwiodło się ok. 66 tys. par małżeńskich, tj. na 1000 istniejących małżeństw około 7 zostało rozwiązanych na drodze sądowej, podczas gdy na początku lat 90-tych było ich niespełna 5. Wśród małżeństw rozwiązanych przez rozwód w 2013 r. jedynie 41,9% nie miało wspólnych małoletnich dzieci. Rozwiedzionych małżeństw z jednym dzieckiem było 36,9%, dwójką dzieci – 17,4%, trójką dzieci – 2,9%, czwórką lub więcej dzieci – 0,76%. Tylko w 2013 r. rozstrzygnięcie rozwodowe dotyczyło ponad 55 259 małoletnich dzieci (Zob. M. Domański, *Powierzenie wykonywania władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców w wyroku rozwodowym*, Prawo w Działaniu 2015, nr 21, s. 7).

¹⁷ Przykładowo w 2014 r. urodziło się 90 701 dzieci pozamałżeńskich. Udział dzieci pozamałżeńskich wśród urodzeń żywych wynosił 24,2% (GUS. *Rocznik Demograficzny 2015*, Warszawa 2015, s. 262, tablica nr 56 [83]) Są jednak regiony, w których niemalże co drugie dziecko nie pochodzi z małżeństwa rodziców. W 2013 r. urodziło się w całym państwie 23,4%, dzieci pozamałżeńskich, ale przykładowo w województwie zachodniopomorskim 44,7%, w lubuskim 40,3%, a w mieście Wałbrzychu odsetek ten wyniósł 46,8.

organizując protesty¹⁸ oraz tworząc organizacje „pokrzywdzonych przez wymiar sprawiedliwości¹⁹”.

Niezależnie od wymiaru statystycznego problem nienależytego wykonywania orzeczeń (ugód) w sprawie kontaktów z dzieckiem jest doniosły społecznie i wieloaspektowy. Nie można bowiem skuteczności wykonania orzeczenia uznawać za cel ważniejszy od ochrony psychiki dziecka narażonej na poważniejszy uszczerbek przy stosowaniu „siłowych” metod wykonania orzeczenia. Z tej przyczyny w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań prawnych odstąpiono od stosowania przepisów egzekucyjnych²⁰.

¹⁸ Przykładowo „Forum Matek przeciwko Dyskryminacji Ojców” informuje na swojej stronie internetowej <http://www.forummatek.pl/> o podjętych działaniach. Na przykład w „Petycji” z dnia 21 maja 2014 r. skierowanej do Prezydenta RP Forum, zapowiadając na 1 czerwca manifestację przed Pałacem Prezydenckim w Warszawie swego niezadowolenia „wobec braku reakcji ze strony władz Rzeczypospolitej Polskiej na bezprawie jakie dotyka ojców, którzy nie mogą sprawować opieki nad swoimi dziećmi (...)”, krytycznie oceniło skuteczność postępowań o wykonanie kontaktów (s. 5 powołanej petycji dostępnej na wskazanej stronie internetowej w dniu 20 stycznia 2016 r.).

¹⁹ Przykładowo „Fundacja ojców pokrzywdzonych przez sądy”, określająca w statucie swój cel jako: „Ochrona interesu społecznego w zakresie dyskryminacji praw rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem praw ojców i dzieci. Wspieranie ojców i dzieci pokrzywdzonych przez Sądy orzekające w sprawach rodzinnych” (<http://www.fundacjaojcow.org.pl/>, w zakładce „wyciąg ze statutu”), Stowarzyszenie „Centrum Praw Ojca i Dziecka” w § 9 statutu za jeden z celów swej działalności uznaje, między innymi: „dążenie do zmian praktyki działania sądów i podległych im instytucji, która pomija prawo ojca do pełnego uczestnictwa w życiu i wychowaniu dziecka;” <http://www.prawaojca.org.pl/images/materialy/StatutCPOiD.pdf>.

²⁰ W okresie powojennym wykonanie orzeczenia o odebraniu dziecka odbywało się zgodnie ze wskazaniami zawartymi w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1947 r., C. Prez.6/47, PiP nr 3 z 1948 r., co do zasady według przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych z zastosowaniem odpowiednio przepisów, dotyczących wydania rzeczy ruchomej (Aprobująca glosa M. Waligórskiego, PiP nr 10 z 1949 r., s. 185). Praktyka wykazała niedoskonałość tego rozwiązania (przykładowo E. Mędrzycka, *Egzekucja roszczenia o wydanie dziecka*, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1958 r., nr 12, s. 12 i n). W kodeksie postępowania cywilnego z 1964 r. w księdze drugiej (Postępowanie egzekucyjne) części drugiej (Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne) kodeksu, w tytule „Przepisy szczególne o egzekucji” został zamieszczony Dział VI. „Wykonywanie orzeczeń dotyczących odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką” (art. 1089-1095). Postępowanie egzekucyjne o odebranie osoby było skomplikowane. Mogło odbywać się nawet „trzyetapowo”. Należy odnotować, że ustawą z dnia 19 grudnia 1975 r., Dz. U. nr 45, poz. 234, obowiązującą od dnia 1 marca 1976 r., dodano do kodeksu postępowania cywilnego art. 1095¹, który przewidywał, że w wyjątkowych przypadkach, gdy dobro małoletniego, co do którego orzeczono umieszczenie w placówce opiekuńczo-wychowawczej, wymagało niezwłocznej zmiany środowiska wychowawczego lub opiekuńczego – sąd opiekuńczy mógł nakazać wykonanie orzeczenia w sposób odbiegający od przewidzianego w omawianych przepisach (art. 1089-1095 k.p.c.), unormowany w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 3 grudnia 1976 r. Dz. U. nr 38, poz. 224, obowiązującym do 27 września 2001 r. Jedynie w przypadkach, których dotyczył art.1095¹ k.p.c., wykonanie orzeczenia należało do właściwości sądu opiekuńczego, którym w sprawach małoletnich jest sąd rodzinny. Ewolucję stanu prawnego przedstawił, między innymi, J. Gudowski, *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, PS 2002, nr 1. Zob. także Z. Świeboda, *Wykonanie*

W dniu 27 września 2001 r. zaczęła obowiązywać ustawa z dnia 19 lipca 2001 r.²¹ nowelizująca kodeks postępowania cywilnego w zakresie problematyki dotyczącej odebrania od nieuprawnionego osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką. Celem zmian wówczas dokonanych było nadanie postępowaniu o odebranie osoby cech postępowania opiekuńczego z jednoczesną eliminacją cech postępowania egzekucyjnego, ujednoczenie postępowania, jego uproszczenie, odformalizowanie i przyspieszenie, wzmocnienie ochrony dobra osoby, której postępowanie dotyczy, zwiększenie skuteczności postępowań prowadzonych w związku z uprowadzeniem dziecka do Polski lub bezprawnym jego zatrzymaniem w Polsce.

Postępowanie opisane w art. 598¹ - 598¹³ k.p.c. w praktyce było stosowane tylko, gdy chodziło o odebranie dziecka w celu realizowania nad nim długotrwałej bezpośredniej pieczy. Gdy orzeczenie sądu dotyczyło prawa do kontaktów stosowano przepisy o egzekucji świadczeń niepieniężnych (art. 1050 i 1051 k.p.c.)²², z grzywną w celu wymuszenia pożądanego zachowania osoby sprawującej stałą pieczę nad dzieckiem²³.

Wątpliwość, czy w sprawie rozpoznawanej w drugiej instancji przez Sąd Okręgowy we Wrocławiu powinien być zastosowany art. 1050 k.p.c., czy art. 1051 k.p.c., przedstawiona przez ten Sąd Sądowi Najwyższemu, została jednak rozstrzygnięta w sposób nieoczekiwany dla sądu pytającego.

orzeczeń o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, ZN IBPS nr 4, Warszawa 1976, s. 103- 120.

²¹ O zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji, Dz. U. nr 98, poz. 1069.

²² Zob. R. Zegadło w glosie do uchwały SN z 28 sierpnia 2008 r., III CZP 75/08, Rodzina i Prawo 2009 r., nr 11, s. 88, oraz A. Kallaus w glosie do tejże uchwały, Rodzina i Prawo 2009 r., nr 12, s. 104. J. Ignaczewski stosowanie w celu wymuszenia kontaktów art. 1050 k.p.c. i 1051 k.p.c. traktował jako oczywiste (w:) *Pochodzenie dziecka i władza rodzicielska po nowelizacji. Art. 61⁹ – 113⁶ KRO. Komentarz* (seria „Krótkie Komentarze Becka”), Warszaw 2009, s. 255.

²³ Nałożenie grzywny, gdy w sprawie miał zastosowanie art. 1050 k.p.c., następowało po bezskutecznym upływie terminu określonego przez sąd w postępowaniu egzekucyjnym do wykonania czynności (np. przyprowadzenia dziecka w oznaczone miejsce w oznaczonym czasie) i zagrożeniu grzywną w przypadku niewykonania czynności. Nałożenie grzywny, gdy w sprawie miał zastosowanie art. 1051 k.p.c. następowało po ustaleniu naruszenia tytułu egzekucyjnego bez wyznaczenia dodatkowego terminu do wykonania zobowiązania. Nieuiszczenie grzywny w tygodniowym terminie powinno skutkować automatyczną jej zamianą na areszt, o czym zobowiązany powinien zostać poinformowany przez sąd.

Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 sierpnia 2008 r., III CZP 75/08²⁴, wypowiedział pogląd, iż „postanowienie regulujące kontakty rodziców z dzieckiem, nakazujące wydawanie dziecka przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, oraz zobowiązujące drugiego rodzica do odprowadzania dziecka, podlega wykonaniu w postępowaniu unormowanym w art. 598¹ i nast. k.p.c.”

Stanowisko to spotkało się z krytyczną oceną. R. Zegadło w glosie do uchwały wyraził przeświadczenie, że uchwała „jest jakby próbą wyręczenia ustawodawcy w naprawie stanu prawnego” i obawę, czy wyrażone w niej stanowisko „nadaje się do zastosowania w praktyce”²⁵. A. Kallaus²⁶ wyraził pogląd, że stosowanie grzywny w celu przymuszenia było – wbrew stanowisku Sądu Najwyższego - nadal możliwe, mimo że ten środek nie został wymieniony w art. 581¹ § 2 k.p.c.²⁷, bowiem przewidziane w tym przepisie sposoby zapewniające wykonanie kontaktów nie stanowią zamkniętego katalogu i sąd może zastosować środek nie wymieniony, możliwość nałożenia grzywny mieści się w międzynarodowym standardzie wykonywania kontaktów ustalonym w konwencji europejskiej w sprawie kontaktów z dziećmi, sporządzonej w Strasburgu 15 maja 2003 r., a pominięcie grzywny „można tłumaczyć dokonaniem założenia, że stosowanie tego środka przymusu jest w praktyce sądowej wystarczająco upowszechnione”²⁸.

Wątpliwości co do sposobu przymusowego wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem oraz sygnały o rozbieżności praktyki sądów powszechnych, których źródłem była uchwała Sądu Najwyższego z 28 sierpnia 2008 r., III CZP 75/08, uzasadniały zweryfikowanie, czy rozbieżność orzecznictwa istotnie występuje, ustalenia, na ile stanowisko Sądu Najwyższego wpłynęło na zmianę dotychczasowej praktyki sądów, a także oceny skuteczności wykonania orzeczenia przy zastosowaniu środków egzekucyjnych i postępowania opiekuńczego o wydanie osoby.

²⁴ OSNC 2009 r., nr 1, poz. 12.

²⁵ R. Zegadło, *Glosa do uchwały SN z 28 sierpnia 2008 r.*, s. 86.

²⁶ A. Kallaus, *Glosa do uchwały SN z 28 sierpnia 2008 r.*..., Rodzina i Prawo 2009 r., nr 12, s.106.

²⁷ Dodatkową zaletą przedstawionej koncepcji jest, wg jej autora, wygaśnięcie sporu, czy grzywna w celu przymuszenia jest elementem egzekucji, czy postępowania opiekuńczego, A. Kallaus, *Glosa do uchwały SN z 28 sierpnia 2008 r.*..., s. 108 – 109.

²⁸ A. Kallaus, *Glosa do uchwały SN z 28 sierpnia 2008 r.*..., s. 108.

Wykonane w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badanie aktowe²⁹ wykazało, że 81% spraw zostało rozpoznanych w trybie postępowania egzekucyjnego. (W 48 % jako podstawę rozstrzygnięcia wskazano art. 1050 k.p.c., a w 19% art. 1051 k.p.c., w pozostałych 14% spraw podano obydwie wymienione przepisy albo nie podano żadnej normy, ale sygnatura akt i sposób rozstrzygnięcia wskazywał na tryb egzekucyjny). W pozostałych sprawach (19%) zastosowano postępowanie o odebranie osoby (art. 598¹ - 598¹³ k.p.c.). Jak z powyższego wynika, znaczącą przewagę w praktyce miało nadal stosowanie przepisów egzekucyjnych. Zapewne wynikało to z przeświadczenia, iż świadomość prawdopodobieństwa zastosowania dolegliwości majątkowej, a tym bardziej jej zastosowanie (wówczas grzywna) skłoni osobę zobowiązaną do umożliwienia kontaktu z dzieckiem do wywiązywania się z obowiązków.

Kontrowersje dotyczące wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem spowodowały prace kodyfikacyjne, w ramach których zainspirowano się instytucją „sumy przymusowej” (*dwangsom* w Holandii, *astreinte* we Francji i Belgii), w przeświadczeniu, że nakazanie zapłaty na rzecz uprawnionego do kontaktu lub osoby sprawującej pieczę nad dzieckiem powinno być efektywniejsze od grzywny na rzecz Skarbu Państwa³⁰. Rozwiązanie to było oceniane krytycznie zarówno w niektórych opiniach o projekcie ustawy, jak i w poselskiej dyskusji, co znalazło wyraz podczas głosowania nad ustawą, gdyż co trzeci z biorących w niej udział posłów głosował przeciwko przyjęciu projektu ustawy³¹. W szczególności wyrażano obawy, iż świadczenie pieniężne na rzecz jednej ze „stron” konfliktu, uiszczane przez drugą ze „stron”, może pogłębić antagonizmy między nimi. Wskazywano też, że przepis o „sumie pieniężnej” nie spełni swego celu, gdy dłużnik jest ubogi lub czerpie dochody z działalności w tzw. szarej strefie. Krytykowano brak uzależnienia zasądzenia „sumy pieniężnej” od winy osoby zobowiązanej. Wyrażano obawę, że żądanie „ukarania” może być bezpodstawne, nadużywane bądź wykorzystywane

²⁹ E. Holewińska–Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle wyników badania akt spraw postępowania wykonawczych)*, Prawo w Działaniu 2011, nr 10.

³⁰ W uzasadnieniu projektu podano, że z informacji prezesów sądów wynika, iż wpływy do budżetu państwa z tytułu wyegzekwowanych grzywien w sprawach o egzekucję kontaktów (art. 1050 i 1051 k.p.c.) w latach 2007 – 2009 wyniosły 256 089,44 zł. (w 2007 r. – 119 256,54 zł, w 2008 r. – 94 485,38 zł, a do dnia 30 listopada 2009 r. – 42 347,52 zł).

³¹ Zob. na ten temat, E. Holewińska–Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi...*, *op. cit.*, s. 10.

jako środek w rozgrywkach pomiędzy osobą uprawnioną i zobowiązaną do umożliwienia kontaktu z dzieckiem.

W dniu 26 maja 2011 r. została uchwalona nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego³², obowiązująca od 13 sierpnia 2011 r., przez dodanie przepisów dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵ k.p.c. – 598²¹ art. k.p.c.).

Choć postępowanie jest traktowane jako opiekuńcze, szczególne znaczenie przypisano w nim dolegliwości majątkowej, w przeświadczeniu, że zagrożenie nią lub zastosowanie jej doprowadzi do pożądanego skutku. Zostało więc zbudowane z zastosowaniem modelu przypominającego egzekucyjny, ze stopniowaniem dolegliwości na wypadek niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązków.

Od zachowania „stron” zależy, czy sąd ograniczy się do wydania postanowienia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty sumy pieniężnej (art. 598¹⁵ k.p.c.)³³, czy też w następnej kolejności nakaże jej zapłatę do rąk osoby uprawnionej (art. 598¹⁶ k.p.c.) uwzględniając liczbę naruszeń, a także czy kolejne postanowienia nakazujące zapłatę co raz to wyższych kwot będą wydawane.

Należy wspomnieć, że już w uzasadnieniu projektu wymienionej ustawy, przewidywano „możliwość wystąpienia tak silnych konfliktów, wobec których nawet zastosowanie wszystkich proponowanych w projekcie środków nie przyniesie zadowalających rezultatów”.

W poszczególnych przypadkach tak właśnie się dzieje, a nawet Europejski Trybunał Praw Człowieka, prezentujący bardzo rygorystyczne stanowisko w przedmiocie obowiązków Państwa w zakresie doprowadzenia do wykonania orzeczenia o kontaktach, przyznał, między innymi w powołanym wcześniej wyroku z dnia 16 września 2014 roku w sprawie *P. F. przeciwko Polsce*, iż obowiązek podjęcia przez władze krajowe działań nie jest „absolutny”.

³² Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. nr 144, poz. 854.

³³ Zagrożenie nakazaniem zapłaty w przypadku nie stosowania orzeczenia o kontaktach może nastąpić już w postanowieniu ustalającym kontakty (art. 582¹ § 3 k.p.c.).

Nowy stan prawny nie doprowadził do ustania krytyki odnośnie do skuteczności postępowania o wykonanie kontaktów³⁴. Wskazano jednak także, iż „sztywny model procedowania odbierający sędziemu minimum swobody jurysdykcyjnej, nie pozwala na adekwatne i sprawiedliwe uwzględnianie szczególnych realiów każdego przypadku”³⁵. W szczególności dotyczy to sytuacji, gdy bezwzględne i dokładne realizowanie wszystkich form kontaktów ustalonych w orzeczeniu (ugodzie) pogłębia konflikt w rodzinie, zaostrza postawy konfrontacyjne, zaś samo wystąpienie o wykonanie orzeczenia, gdy zważy się na motywy i sposób zachowania się uprawnionego, mogłoby być ocenione jako przejaw nadużycia przysługującego mu prawa. W takich okolicznościach powstają wątpliwości, czy wykonywanie orzeczenia zgodnie z jego brzmieniem jest zgodne z najlepiej pojętym interesem dziecka³⁶, którego stanowisko w postępowaniu wykonawczym nie jest już ustalane (powinno nastąpić przed wydaniem orzeczenia co do istoty spawy, a więc przed ustaleniem kontaktów – art. 576 § 2 k.p.c.).

Ustalenie, czy przyczyną nie osiągnięcia w pełni założonego celu przez postępowania o wykonanie kontaktów z dzieckiem w sposób opisany w orzeczeniu (ugodzie) są w przeważającej mierze okoliczności obiektywne (trudny bądź praktycznie niemożliwy do zniwelowania poziom konfliktu pomiędzy uprawnionym do kontaktów i zobowiązanym do ich umożliwienia), wadliwe stosowanie prawa, czy też jego niedoskonałość uzasadniająca zmianę ustawy, nie jest możliwe bez znajomości praktyki. Celowe było więc przeprowadzenie analizy orzecznictwa, której wyniki relacjonuje niniejsze opracowanie.

³⁴ Przykładowo świadczy o tym interpelacja Poseł A. Bańkowskiej z 29 listopada 2012 r. nr 12359 do Ministra Sprawiedliwości w sprawie pozbawienia ojców prawa do kontaktów z dziećmi wniesiona na prośbę przedstawicielek Forum Matek Przeciw Dyskryminacji Ojców. Zaniepokojenie ograniczoną skutecznością postępowań w sprawie wykonywania kontaktów wyrażał także Rzecznik Praw Dziecka, (Wystąpienia Generalne z 11 czerwca 2014 r, 1 lipca 2015 r, 25 września 2015 roku), ostatnio w piśmie do Ministra Sprawiedliwości z 16 listopada 2015 r., <http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/w-sprawie-skuteczności-wykonywania-kontaktów>.

³⁵ Tak A. Partyk, *Postępowanie o egzekucję kontaktów – postulaty de lege ferenda*, Rodzina i Prawo 2015, nr 34-35, s. 163.

³⁶ Zwrócił na to uwagę Z. Strus (Komentarz do art. 598¹⁵ Kodeksu postępowania cywilnego stwierdzając (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz LEX*, Warszawa 2013, pkt 3), stwierdzając, że „Naczelną dyrektywą postępowania opiekuńczego jest dobro dziecka i nie uchylają jej środki przewidziane w art. 598¹⁵ sugerujące, że przepis dotyczy tylko rodziców, między którymi trwa konflikt na tle kontaktów. W sytuacji naruszenia reguł kontaktów sąd winien ocenić, czy dalsze ich wykonywanie w sposób wcześniej uregulowany można pogodzić z dobrem dziecka”.

Wylosowano do badania (losowanie proste, warstwowe) po 3 sądy z każdej apelacji z planem zbadania kolejnych 30 spraw, które wpłynęły do wylosowanego sądu począwszy od dnia 2 stycznia 2014 r. Okazało się jednak, że w niektórych sądach takich spraw w ogóle nie było, a w części pozostałych do połowy listopada 2015 r. liczba spraw była znacznie mniejsza od domniemywanej. Ostatecznie zbadano 295 spraw.

Zważywszy na charakter spraw, wymagający stałego dostępu w sądzie do akt, opracowaną w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości ankietę, na zlecenie Instytutu, TNS przygotował w formie elektronicznej (CAWI - *Computer Assisted Web Interview*), a ankieterzy wypełnili ją na miejscu sądach.

Przedstawione przez TNS statystyczne wyniki ankiety są przedmiotem prezentacji i oceny jakościowej przez autorów ankiety, a zarazem niniejszego raportu, którzy nie pełnili funkcji ankieterów.

Już w tym miejscu konieczne jest zaznaczenie, że część uzyskanych wyników w konfrontacji z wynikami innych badań dotyczących tej samej lub zbliżonej problematyki (w tym wykonanych wcześniej badań w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości) wydaje się nietypowa, co uzasadnia wniosek o celowości dodatkowych badań w celu weryfikacji ustaleń relacjonowanego badania w tym zakresie. Nie można też wykluczyć większego niż przewidywano zróżnicowania praktyki w badanych sprawach.

II. Źródło ustalenia kontaktów, których wykonywania domagali się wnioskodawcy w zbadanych postępowaniach oraz ustalone tam sposoby kontaktowania się osoby uprawnionej z dzieckiem

1. Źródło ustalenia kontaktów

Art. 598¹⁵ k.p.c. odnosi się do niewykonywania, albo niewłaściwego wykonywania obowiązków w przedmiocie kontaktów z dzieckiem wynikających z orzeczenia sądu, ugody zawartej przed sądem, albo z ugody zawartej przed mediatorem. Orzeczenie sądu ustalające kontakty obejmuje nie tylko ostateczne, prawomocne rozstrzygnięcie merytoryczne sprawy. Może także być wydane w postępowaniu zabezpieczającym³⁷.

Hipoteza badawcza zakładała, że postępowanie mające na celu doprowadzenie do należytego wykonywania kontaktów najrzadziej będzie występowało wówczas, gdy ustalenie kontaktów nastąpiło na podstawie uzgodnień pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktów a osobą zobowiązaną do ich umożliwienia.

Założenia metodologiczne badania nie przewidywały analizy akt postępowania sądowego, w którym zapadło orzeczenie o kontaktach, zawarto ugodę lub skierowano zainteresowane osoby do mediacji, w której wyniku została zawarta ugoda przed mediatorem. W szczególności więc nie można było ustalić, czy orzeczenie o kontaktach było poprzedzone zawarciem przez rodziców porozumienia o utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem, które sąd ocenił jako zgodne z dobrem dziecka i uzasadniające oczekiwanie, iż rodzice będą współdziałać przy jego wykonaniu. Niemniej w konsekwencji przyjęcia przedstawionej hipotezy badawczej oczekiwano, iż najwyższy w badanej próbie akt powinien być udział spraw, w których

³⁷ Jeżeli orzeczenie ustalające kontakty zostało wydane w sprawie o rozwód lub separację w postępowaniu zabezpieczającym (por. art. 445¹), postanowienie wymaga (art. 743 § 2) opatrzenia wzmianką o wykonalności.

kontakty ustalono w orzeczeniu sądowym (w tym wydanym w toku procesu, w trybie zabezpieczenia), najniższy zaś gdy rodzice ustalili kontakty w ugodzie.

W badaniu ustalono, że kontakty były ustalone w prawomocnych orzeczeniach w 128 przypadkach, w 68 orzeczeniach o zabezpieczeniu kontaktów na czas toczącego się postępowania, w 72 ugodach sądowych oraz w 4 ugodach zawartych przed mediatorem, zatwierdzonych przez sąd. W 22 sprawach (7,5%) precyzyjne ustalenie nie było możliwe z różnych przyczyn.

Tabela 1. Ustalenie kontaktów z dzieckiem

Ustalenie kontaktów z dzieckiem	Liczba	Procent
Prawomocny wyrok rozwodowy	78	26,4
Orzeczenie w trybie zabezpieczenia w sprawie o rozwód	38	12,9
Prawomocne orzeczenie w sprawie o ustalenie kontaktów	41	13,9
Orzeczenie w trybie zabezpieczenia w sprawie o kontakty	24	8,1
Uгода sądowa	72	24,4
Uгода zawarta przed mediatorem	4	1,4
Prawomocne orzeczenie wydane na podstawie art. 107 k.r.o.	2	0,7
Inne prawomocne orzeczenie	7	2,4
Orzeczenie o zabezpieczeniu w innym postępowaniu	7	2,4
Inna sytuacja lub brak danych w aktach	22	7,5
Ogółem	295	100.0

Źródło: opracowanie własne

Hipoteza więc co do zasady potwierdziła się, niemniej udział spraw dotyczących kontaktów ustalonych w ugodzie - 76 przypadków (25,5% zbadanych spraw, a zarazem 27,8% spraw o znanych źródłach ustalenia kontaktów) należy uznać za wysoki.

Jest to pesymistyczne ustalenie, bowiem zawarcie ugody w założeniu stanowi pozytywną prognozę dla realizacji wspólnych uzgodnień. Może wskazywać, iż strony przy zawieraniu ugody nie w pełni działały w dobrej wierze i ze szczerymi intencjami rzetelnej realizacji uzgodnionych rozwiązań w przedmiocie kontaktów z dziećmi, albo też ugodę zawarły pochopnie, mimo niewyjaśnienia licznych kwestii spornych.

Kontakty, których wykonania dochodzono w zbadanych sprawach, były ustalone głównie w postępowaniach rozwodowych (116 spraw – 39,3%) – w tym w 78 prawomocnych wyrokach oraz w 38 przypadkach w trybie zabezpieczenia

na czas postępowania o rozwód oraz w sprawach poświęconych ustaleniu kontaktów, jako głównemu przedmiotowi rozstrzygnięcia sądu (65 spraw – 22%).

2. Sposoby kontaktowania się osoby uprawnionej z dzieckiem ustalone w orzeczeniu lub w ugodzie

W orzeczeniu (ugodzie) normującym kontakty osoby uprawnionej z dzieckiem był przewidziany albo jeden sposób ich realizacji (przykładowo periodyczne kilkugodzinne spotkania), co miało miejsce w 86 orzeczeniach (29%) albo kilka form styczności (przykładowo periodyczne kilkugodzinne spotkania, weekendy z noclegiem pod pieczęią osoby uprawnionej, spotkania z okazji świąt religijnych, uroczystości rodzinnych, określone okresy podczas wakacji itp.). Częstotliwość określonych form kontaktów została ujęta zbiorczo. Przedstawione liczby nie sumują się do 295, gdyż w poszczególnych sprawach uprawniony podmiot mógł realizować więcej niż jedną formę styczności z dzieckiem.

Najczęściej występującą (w 120 przypadkach – 40,7%) formą styczności było spędzanie przez dziecko weekendu (z noclegiem) pod bezpośrednią pieczęią osoby uprawnionej, poza mieszkaniem, w którym dziecko stale przebywa, pod pieczęią „pierwszoplanowego opiekuna”.

Drugą w kolejności, z uwagi na częstotliwość ustalania, formą styczności było spędzanie z dzieckiem części wakacji (letniego wypoczynku) pod bezpośrednią pieczęią osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem (w 113 przypadkach – 38,3%).

Relatywnie często występującą formą kontaktów (w 98 przypadkach – 33,2%) była styczność z dzieckiem, jaka powinna być realizowana w formie pozostawiania dziecka pod bezpośrednią pieczęią osoby uprawnionej przez okres co najmniej kilku dni (tygodnia), z noclegami, w okresie tradycyjnie określanym jako „ferie” (dłuższy okres wolny od stałych zajęć szkolnych lub przedszkolnych w okresie zimy i wiosny) oraz „okazjonalne” pobyty dziecka (z noclegiem lub bez noclegu) pod pieczęią osoby uprawnionej w okresach tradycyjnie obchodzonych świąt oraz uroczystości

rodziny (urodziny, imieniny dziecka i/lub osoby bliskiej, w szczególności uprawnionej do kontaktu z dzieckiem), które były przewidziane w 80 przypadkach (27,1%).

Tabela 2. Forma kontaktu z dzieckiem osoby uprawnionej

L.p.	Forma kontaktu z dzieckiem osoby uprawnionej	L.	%
1.	Periodyczne spotkania uprawnionego z dzieckiem w mieszkaniu dziecka lub w innym określonym („neutralnym”) miejscu w obecności osoby sprawującej pieczę, kuratora lub innej osoby trzeciej, bez prawa do zabierania dziecka w dowolne miejsce, w tym do mieszkania osoby uprawnionej do kontaktu	5	1,7
2.	Periodyczne spotkania uprawnionego z dzieckiem w mieszkaniu dziecka, bez zastrzeżenia obecności osoby sprawującej pieczę, kuratora lub innej osoby trzeciej, bez prawa do zabierania dziecka w dowolne miejsce, w tym do mieszkania osoby uprawnionej do kontaktu	5	1,7
3.	Periodyczne spotkania w określonym „neutralnym”, „publicznym” miejscu (przykładowo w miejscu przeznaczonym do zabaw dzieci, uprawiania sportu, w parku, galerii handlowej itp.), poza mieszkaniem dziecka i poza mieszkaniem uprawnionego, w obecności osoby sprawującej pieczę, kuratora lub innej osoby trzeciej	10	3,4
4.	Periodyczne spotkania w określonym „neutralnym”, „publicznym” miejscu, poza mieszkaniem dziecka i poza mieszkaniem uprawnionego, bez zastrzeżenia obecności osoby sprawującej pieczę, kuratora lub innej osoby trzeciej	10	3,4
5.	Periodyczne spotkania poza mieszkaniem dziecka z uprawnieniem do przebywania dziecka w mieszkaniu uprawnionego, bez noclegu dziecka poza zwykłym miejscem zamieszkania, bez obecności osoby trzeciej podczas spotkania, choć z możliwością udziału osoby trzeciej	68	23,0
6.	Odbieranie dziecka w określone dni (w każdym tygodniu lub przykładowo co 2 tygodnie) z przedszkola/szkoły, innych zajęć połączone/lub nie połączone z krótkotrwałym przebywaniem z dzieckiem pod bezpośrednią pieczę osoby uprawnionej	24	8,1
7.	Odbieranie dziecka w określone dni (jak wyżej) i przebywanie z nim przez określony czas w miejscu wybranym dowolnie przez osobę uprawnioną do kontaktu (w tym poza mieszkaniem dziecka)	49	16,6
8.	Weekend (każdy lub wskazany) z nocowaniem dziecka pod pieczę uprawnionego do kontaktów	120	40,7
9.	„Poza-weekendowe” (w każdym tygodniu lub z inną określoną częstotliwością) spotkanie z nocowaniem dziecka pod pieczę uprawnionego do kontaktów	6	2,0
10.	Weekend (każdy lub wskazany) lub inne co najmniej 2 dni bez nocowania dziecka pod pieczę uprawnionego do kontaktów a	36	12,2
11.	„Okazjonalny” pobyt dziecka (z nocowaniem lub bez nocowania) pod pieczę uprawnionego (święta, uroczystości rodzinne itp.)	80	27,1
12.	Ferie/część ferii świątecznych pod pieczę uprawnionego (co najmniej kilka dni, tydzień)	98	33,2
13.	Wakacje /część wakacji (w okresie letnim) pod pieczę uprawnionego	113	38,3
14.	Inny	39	13,2

Źródło: opracowanie własne

Kontakty podczas odbierania dziecka w określone dni z przedszkola, szkoły, określonych zorganizowanych zajęć edukacyjnych bądź rozrywkowych były przewidziane w dwóch formach. Częściej występująca wiązała z tą czynnością przebywanie z dzieckiem przez określony czas w miejscu wybranym dowolnie przez osobę uprawnioną do kontaktu, w tym poza mieszkaniem dziecka (49 spraw – 16,6%). Podobny charakter miało odprowadzanie bądź odbieranie dziecka z tychże placówek i odprowadzenie go do miejsca stałego pobytu, gdy kontakt miał być realizowany podczas drogi (bez dodatkowego wspólnego spędzania czasu z dzieckiem) przewidziane w 24 przypadkach (8,1%).

Gdyby tak ujęte w obu wariantach „odprowadzanie” potraktować jako kategorię wspólną, to taka forma styczności była dosyć częsta, bowiem została przewidziana prawie w co czwartej sprawie (24,7%). Zwykle też nie była to jedyna forma bezpośredniej styczności osoby uprawnionej z dzieckiem.

Dosyć często (w 68 sprawach – 23%) ustaloną formą styczności z dzieckiem miały być regularne spotkania poza mieszkaniem dziecka z uprawnieniem do przebywania dziecka w mieszkaniu uprawnionego, bez noclegu dziecka poza zwykłym miejscem zamieszkania, bez obowiązkowej obecności osoby trzeciej podczas spotkania. Pozostałe formy kontaktów były określone znacznie rzadziej, co ilustruje zestawienie w tabeli.

Jak z powyższego wynika, w sprawach, w których były wdrożone badane postępowania wykonawcze, częściej ustalano formy kontaktów zapewniające ich realizację w dłuższym okresie (co najmniej 2 dni z noclegiem), bez udziału osoby trzeciej, w warunkach potencjalnie sprzyjających możliwości poświęcenia dziecku pełnej uwagi (weekendy, wakacje, ferie, okresy świąteczne).

Bardziej popularne było ustalanie także takich kontaktów krótkoterminowych (kilkugodzinne, bądź towarzyszenie dziecku przy odbieraniu go z placówki oświatowej), które sprzyjały swobodzie spotkania, niż kontaktów w mieszkaniu dziecka, bądź „pod kontrolą” osoby trzeciej.

W 18 przypadkach kontakty osoby uprawnionej z dzieckiem miały się odbywać w obecności matki dziecka (z tym, że w jednej ze spraw nie dotyczyło to wszystkich spotkań a jedynie 4 pierwszych), a w jednym przypadku w obecności ojca dziecka.

Poza jednym z rodziców (głównym, „pierwszoplanowym opiekunem” dziecka) przewidziano w jednym przypadku obecność osób z rodziny wnioskodawcy (babci i kuzynki).

Sześciokrotnie kontakty miały się odbywać w obecności sądowego kuratora rodzinnego, a w jednym przypadku w obecność psychologa. Dwukrotnie kuratorowi powierzono ogólny nadzór nad kontaktami.

Jeżeli w orzeczeniach bądź ugodach była przewidziana tylko jedna forma styczności, co miało miejsce w 86 sprawach, to najczęściej (w 48% przypadków) były to regularne, kilkugodzinne spotkania z dzieckiem, w następnej kolejności spotkania weekendowe z nocowaniem dziecka u osoby uprawnionej (17%), bądź bez nocowania (8%).

II. Dzieci, których dotyczyły sprawy i wnioskodawcy

1. Dzieci

W 295 postępowaniach wnioskodawcy domagali się wykonywania swego prawa do kontaktów z 373 dziećmi. W 222 przypadkach (75,3%) chodziło o wykonywanie kontaktów z jednym dzieckiem, w 68 (23%) z dwojgiem dzieci, a w pięciu (1,7%) z trojgiem dzieci.

1.1. *Wiek, stan rozwoju i zdrowia dzieci*

Wiek W czasie trwania postępowania wiek dzieci, o którym były informacje w aktach (319=100%) został przedstawiony w tabeli.

Tabela 3. Wiek dzieci, których dotyczyło postępowanie (zestawienie zbiorcze)

Wiek dzieci, których dotyczyło postępowanie	Częstość	Procent
Nie mniej niż jeden rok, ale mniej niż cztery lata (1-3 lata)	24	7,5
Cztery lata i więcej, ale mniej niż siedem lat (4-6 lat)	78	24,5
Siedem lat i więcej, ale mniej niż trzynaście lat (7-12 lat)	166	52,0
Trzynaście lat i więcej, ale mniej niż szesnaście lat (13-15 lat)	37	11,6
Szesnaście lat i więcej, ale mniej niż osiemnaście lat (16-18 lat)	12	3,8
Dziecko ukończyło 18 lat przed zakończeniem postępowania	2	0,6
Ogółem	319	100,0

Źródło: opracowanie własne

Co trzecie dziecko było w wieku przedszkolnym. Ponad połowa dzieci (52%), o których wieku były informacje, liczyła nie mniej niż 7 lat lecz nie osiągnęła jeszcze trzynastu lat. W kolejnej grupie pod względem liczebności (24,5%) były dzieci w wieku od 4 lat do 6 lat (nie ukończyły 7 roku życia). Następną grupą (11,6%) skupiała dzieci liczące od 13 do 15 lat (nie ukończyły szesnastego roku życia). Czwarta, zważywszy na liczebność, grupa (7,5%) obejmowała najmłodsze dzieci, które nie osiągnęły jeszcze czwartego roku życia. Pozostałe dzieci liczyły nie mniej niż 16 lat. Średni wiek dziecka wynosił 8,5 roku, a mediana 8 lat.

Stan rozwoju i stan zdrowia dzieci podczas postępowania na podstawie danych z akt można było ocenić tylko odnośnie do 170 dzieci (170=100%).

Tabela 4. Stan rozwoju i zdrowia dziecka

Stan zdrowia i rozwoju dziecka	Częstość	Procent
Stan rozwoju zgodny z normą, zadowalający stan zdrowia	125	73,5
Stan rozwoju zgodny z normą i/lub niewielkie problemy zdrowotne	35	20,6
Odstępstwa od normy rozwojowej, albo poważne problemy zdrowotne	10	5,9
Ogółem	170	100.0

Źródło: opracowanie własne

Większość z nich – 73,5% (zgodnie z danymi zawartymi w aktach spraw) cieszyła się zadowalającym stanem zdrowia, a ich rozwój fizyczny i intelektualny nie odbiegał od normy przewidzianej dla wieku. Niewielkie problemy rozwojowe bądź zdrowotne, nie wymagające specjalistycznej terapii bądź długotrwałego leczenia i rehabilitacji, odnotowano odnośnie do co piątego dziecka, spośród tych, o których zdrowiu i rozwoju były informacje w aktach. Natomiast u dziesięciorga dzieci (około 6% tych, co do których były informacje) występowały poważne problemy zdrowotne bądź rozwojowe.

1.2. Sytuacja rodzinna i opiekuńcza dzieci

1.2.1. Sposób ustalenia pochodzenia dziecka od ojca

W badanych aktach były informacje o sposobie ustalenia pochodzenia od ojca 260 dzieci (260=100%). Nie było przypadku ustalenia ojcostwa w wyroku. W 85,8% przypadków dzieci pochodziły z małżeństwa rodziców. Ojcowie uznali dzieci lub uznali ojcostwo odnośnie do 36 dzieci (13,9%). Pochodzenie od ojca jednego z dzieci nie było ustalone.

Tabela 5. Sposób ustalenia pochodzenia dziecka od ojca

Sposób ustalenia pochodzenia dziecka od ojca	Częstość	Procent
Domniemanie pochodzenia od męża matki	223	85,8
Uznanie ojcostwa/uznanie dziecka	36	13,9
Nie ustalone	1	0,3
Ogółem	260	100.0

Źródło: opracowanie własne

1.2.2. Podmiot sprawujący bezpośrednią pieczę nad dzieckiem i rodzaj jego uprawnienia do mieszkania, w którym przebywa z dzieckiem

Na podstawie danych zawartych w aktach ustalono, że podczas trwania badanego postępowania o wykonywanie kontaktów bezpośrednia piecza nad dziećmi, w sprawach, w których było wiadomo, kto ją sprawuje, w większości (89,7%) była realizowana przez matki. Ojcowie sprawowali ją w 9,2% przypadków, a oboje rodzice wspólnie zaledwie w 3 przypadkach (1,1%).

Tabela 6. Podmiot sprawujący bezpośrednią pieczę nad dzieckiem (osoba, z którą faktycznie dziecko mieszkało w czasie postępowania)

Osoba, z którą dziecko mieszkało w czasie postępowania	Częstość	Procent
Matka	244	89,7
Ojciec	25	9,2
Oboje rodzice	3	1,1
Ogółem	272	100.0

Źródło: opracowanie własne

Istotne wydawało się ustalenie, czy rodzic sprawujący bezpośrednią pieczę nad dzieckiem dysponuje samodzielnym mieszkaniem, do którego ma tytuł prawny (własność, spółdzielcze prawo do lokalu, najem, użyczenie, inny), czy też korzysta z udostępnionej jemu i dziecku części mieszkania, w którym „gospodarzem” jest inna osoba.

Niezależne od osób trzecich uprawnienie rodzica sprawującego bezpośrednią pieczę nad dzieckiem sprzyjać powinno należytemu wykonywaniu obowiązków wynikających z orzeczenia (ugody) ustalającego kontakty. Gdy „gospodarzem” mieszkania jest osoba trzecia, która nie życzy sobie przebywania w nim

uprawnionego do kontaktów z dzieckiem, zobowiązanemu do umożliwienia kontaktów może to utrudniać należyte wywiązania się z obowiązków.

Tabela 7. Uprawnienie osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem do mieszkania, w którym piecza jest sprawowana

Uprawnienie do mieszkania osoby sprawującej pieczę	Częstość	Procent
Tytuł prawny do samodzielnego zajmowania mieszkania	42	42,2
Użyczenie części mieszkania należącego do rodziców lub krewnych	38	37,2
Prawo do mieszkania ma tylko małżonek lub partner nie będący rodzicem dziecka, o które chodzi w sprawie	7	6,9
Inna sytuacja	15	14,7
Ogółem	102	100,0

Źródło: opracowanie własne

W przybliżeniu w aktach co trzeciej sprawy (102=100%) były pewne informacje na wskazany temat. Zbliżona była liczebność przypadków w grupie rodziców dysponujących samodzielnym mieszkaniem i tytułem prawnym do jego zajmowania (42 przypadki – 42,2%) i grupie rodziców korzystających z części mieszkania zajmowanego przez krewnych mających do niego tytuł prawny (38 przypadków), bądź pozostających wraz z dzieckiem w mieszkaniu należącym do aktualnego małżonka bądź partnera nie będącego rodzicem dziecka (7 przypadków).

Bardzo ograniczone były informacje o aktywności zarobkowej oraz choćby przybliżonym tygodniowym planie zajęć osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem. Informacje takie mogły mieć pewne znaczenia dla ustalenia, ile czasu ów „pierwszoplanowy opiekun” może w pełni poświęcić dziecku. Gdy jest bowiem zajęty pracą zarobkową przez wszystkie powszednie dni w tygodniu, bądź czas pracy jest nienormowany a rodzic jako pracownik musi być dyspozycyjny, to może to utrudniać wywiązywanie się z ustalonych wcześniej terminów spotkań z dzieckiem osoby uprawnionej. W przypadku konfliktowych stosunków pomiędzy rodzicami jest to dodatkowy czynnik pogłębiający stan napięcia i negatywnie rzutuujący na wykonywanie obowiązków dotyczących kontaktów.

W ponad połowie spraw (154 - 52%) nie było żadnych informacji w tej kwestii. Natomiast ustalono, że w 38 sprawach rodzic będący „pierwszoplanowym opiekunem” przez cały tydzień, każdego dnia dysponował w pełni swym czasem, który mógł w pełni poświęcać dziecku, natomiast w 98 sprawach taki rodzic wskutek

aktywności zawodowej tylko część czasu (wolną od obowiązków służbowych) mógł spędzać w bezpośredniej styczności z dzieckiem. W 7 sprawach sytuacja była inna.

1.2.3. Stosunki między rodzicami dziecka w czasie trwania postępowania

Większość dzieci pochodziła z małżeństwa rodziców. W 216 aktach były informacje o rodzicach (216=100%).

Tabela 8. Stosunki pomiędzy rodzicami dziecka w czasie postępowania

Stosunki pomiędzy rodzicami dziecka w czasie postępowania	Częstość	Procent
Byli małżonkowie (orzeczony rozwód)	128	59,3
Trwa postępowanie o rozwód lub separację	37	17,2
Nie są, ani nie byli małżeństwem, żyją w rozłączeniu	46	21,3
Są małżeństwem, żyją w rozłączeniu, nie toczy się sprawa o rozwód	3	1,3
Są małżeństwem pozostającym we wspólnym pożyciu	2	0,9
Ogółem	216	100.0

Źródło: opracowanie własne

W czasie postępowania o wykonanie kontaktów 59,3% rodziców dzieci było rozwiedzionych, a kolejnych 17,2% oczekiwało na orzeczenie rozwodu. Tylko w 5 przypadkach małżeństwo trwało nadal. Pozostali rodzice, którzy wcześniej nie byli małżonkami, żyli w rozłączeniu.

2. Wnioskodawcy

2.1. Pozycja wnioskodawcy z punktu widzenia jego obowiązków i uprawnień dotyczących kontaktów z dzieckiem

Postępowania toczyły się w większości z wniosków osób uprawnionych do kontaktów z dzieckiem (241 postępowań – 81,7% zbadanych spraw). Osoby sprawujące bezpośrednią pieczę nad dziećmi zainicjowały 34 (11,5%) postępowań.

Tabela 9. Wnioskodawcy

Wnioskodawcy	Częstość	Procent
Osoba uprawniona do kontaktów z dzieckiem	241	81,7
Osoba sprawująca bezpośrednią pieczę nad dzieckiem	34	11,5
Równoczesne wnioski osoby uprawnionej i zobowiązanej	1	0,3
Inna sytuacja	19	6,5
Ogółem	295	100.0

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej trudności w realizacji kontaktów występowały pomiędzy rodzicami dziecka już rozwiedzionymi oraz oczekującymi na orzeczenie rozwodu w toczącym się postępowaniu rozwodowym.

Istotne różnice pomiędzy „pozycją” wnioskodawcy w relacji z dzieckiem w kontekście sprawowania permanentnej pieczy bądź jedynie kontaktów (uprawniony do kontaktów bądź zobowiązany do ich umożliwienia) w sposób bezpośredni rzutują na częstość domagania się wykonania ustalonych kontaktów. Gdy uwzględni się, że takie osoby były łącznie wnioskodawcami w 275 sprawach, to okazuje się, iż osoby uprawnione do kontaktów były wnioskodawcami w 87,6% postępowań.

Tabela 10. Źródło kontaktów, a sytuacja wnioskodawcy

Źródło kontaktów	Wnioskodawca, osoba			
	uprawniona		sprawująca pieczę	
	Częstość	procent	Częstość	procent
Prawomocny wyrok rozwodowy	68	26	8	24
Ugoda sądowa	64	27	6	18
Ugoda zawarta przed mediatorem	6	2	-	-
Prawomocne orzeczenie o kontaktach	37	15	4	12
Prawomocne orzeczenie o władzy rodz. i kontaktach	1	0	-	-
Orzeczenie w innym postępowaniu	4	2	3	9
Zabezpieczenie w sprawie o rozwód	33	14	5	15
Zabezpieczenie w sprawie o kontakty	19	8	5	15
Zabezpieczenie w innym postępowaniu	7	3	-	-
Brak danych	2	1	2	0
Ogółem	241	100	34	100

Źródło: opracowanie własne

Porównanie ujętej procentowo częstotliwości występowania do sądu w sprawach dotyczących kontaktów z dziećmi w zbiorze wnioskodawców uprawnionych do kontaktów i w zbiorze wnioskodawców sprawujących bezpośrednią pieczę nad dziećmi według kryterium źródła kontaktów wskazuje, iż jest ona bardzo zbliżona, co pokazują dane zawarte w tabeli. Przykładowo, gdy kontakty były ustalone w wyrokach rozwodowych, należytego ich wykonywania domagało się 26% wnioskodawców, którymi były osoby uprawnione do kontaktów oraz 24% wnioskodawców sprawujących bezpośrednią pieczę nad dziećmi. Gdy kontakty zabezpieczono w toku procesu rozwodowego, ten udział wynosił odpowiednio 14% i 15%.

2.2. Związek rodzinny wnioskodawcy z dzieckiem

Najczęściej wnioskodawcą w sprawie był ojciec dziecka (w 206 sprawach – 69,8%). Matki były wnioskodawczyniami w 56 postępowaniach (19%), a dziadkowie dzieci (jedno z nich lub działający wspólnie) w 23 sprawach (7,8%).

Tabela 11. Związek wnioskodawcy z dzieckiem

Związek wnioskodawcy z dzieckiem	Częstość	Procent
Ojciec	206	69,8
Matka	56	19,0
Babcia ojczysta (matka ojca)	9	3,1
Dziadek ojczysty (ojciec ojca)	6	2,0
Dziadkowie ojczyści (rodzice ojca) we wspólnym wniosku	5	1,7
Babcia macierzysta (matka matki)	2	0,7
Dziadkowie macierzyści (rodzice matki) we wspólnym wniosku	1	0,3
Inna osoba/inna sytuacja	10	3,4
Ogółem	295	100,0

Źródło: opracowanie własne

Częściej byli to dziadkowie ojczyści, którzy łącznie (jedno z nich bądź oboje we wspólnym wniosku) zainicjowali postępowanie w 20 sprawach (matki matek były wnioskodawczyniami w 2 sprawach, a oboje rodzice matki w jednej sprawie).

Badania dotyczące spraw o ustalenie kontaktów z dziećmi innych osób niż ich rodzice wykazały, iż najczęściej wnioskodawcami są dziadkowie dzieci. Przykładowo

w zbadanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości sprawach³⁸ o orzeczenie osobistej styczności z małoletnimi osobami innymi niż ich rodzice, w około 93% spraw uregulowania kontaktów oczekiwały babcie, a w 65,5% spraw dziadkowie (w części spraw były wspólne wnioski babć i dziadków będących małżonkami).

Rodzaj związku rodzinnego z dzieckiem wynikający z powyższych ustaleń (dominacja wniosków składanych przez ojców dzieci oraz przez jedno lub oboje ich rodziców) jest w przeważającej większości konsekwencją rozpadu związku rodziców dziecka (rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, rozpad konkubinatu) żyjących w rozłączeniu i sprawowania w 89,7% zbadanych sprawach bezpośredniej pieczy nad dziećmi przez ich matki. W tym kontekście celowe wydaje się przytoczenie ustaleń statystycznych odnośnie do rozstrzygnięć o władzy rodzicielskiej. Tylko w wyrokach rozwodowych z 2014 r.³⁹, pomijając przypadki umieszczenia dzieci rozwodzących się rodziców w pieczy zastępczej, orzeczono o sposobie pieczy nad dziećmi w 37 653 wyrokach. Wspólnie oboje rodzice mieli sprawować władzę rodzicielską w 12 595 sprawach (33,5%). Matkom powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, a w konsekwencji bezpośrednią pieczę nad dziećmi, w 23 075 przypadkach (61,3%), ojcom w 1700 (4,5%) przypadkach. Dzieci podzielono pomiędzy rodziców w 283 sprawach (0,7%). Większy udział matek wśród rozwiedzionych rodziców sprawujących bezpośrednią pieczę nad dziećmi ma charakter długotrwały, liczba rozwodów orzekanych rocznie i liczba dzieci z rozwiedzionych małżeństw wzrasta, a choć odsetek rozwodzących się małżeństw z małoletnimi dziećmi maleje, to stale jest bardzo znaczny⁴⁰.

³⁸ Powołane badanie zostało przeprowadzone na próbie 287 spraw o orzeczenie osobistej styczności z małoletnimi osobami innymi niż ich rodzice, w których orzeczenie kończące postępowanie zapadło w 190 sprawach w 2005 r., w 97 sprawach w 2006 r. Zostały ustalone kontakty z wnuczętami 264 babć i 188 dziadków, z tym że w 177 sprawach występowali oni wspólnie jako małżonkowie, sami lub z innymi osobami. Poza dziadkami dziecka o kontakty z małoletnimi ubiegali się w 6 sprawach bracia i siostry dziecka, w kolejnych 6 bracia i siostry ojca dziecka, w 2 sprawach rodzeństwo matek dzieci. W części tych spraw wraz z siostrą lub bratem jednego z rodziców dziecka występował ich małżonek. W jednym przypadku ustalenia styczności oczekiwała prababka dziecka. (E. Holewińska – Łapińska, *Orzeczenie o osobistej styczności z małoletnimi osobami innymi niż ich rodzice*, Prawo w Działaniu 2008, nr 4, s. 119 – 179).

³⁹ GUS, Roczni Demograficzny, Warszawa 2015, s. 158, tabl. 53 (80).

⁴⁰ W 1980 r. orzeczono 39 833 rozwody, 62,4% rozwiedzionych małżeństw miało wspólne małoletnie dzieci, w 1990 r. orzeczono 42 436 rozwodów, 68,9% rozwiedzionych małżeństw miało wspólne małoletnie dzieci, w 2000 r. orzeczono 42 770 rozwodów, 64,9% rozwiedzionych małżeństw miało wspólne małoletnie dzieci, w 2010 r. orzeczono 61.300 rozwodów, 59,2% rozwiedzionych małżeństw miało wspólne małoletnie dzieci, w 2014 r. orzeczono 65 761 rozwodów, 57,8% rozwiedzionych

2.3. Informacje o wieku i sytuacji wnioskodawców

Wiek W aktach były informacje o wieku 260 wnioskodawców (260=100%). Najliczniejsza była grupa wnioskodawców w wieku od 35 do 44 lat skupiająca 133 osoby (51,2%), oraz 73 osobowa grupa (28,1%) osób pomiędzy 25 a 34 rokiem życia. 26 osób mających pozycję wnioskodawców ukończyło 55 lat, z tym że w grupie najstarszych liczących od 65 do 74 lat było 13 osób. W sprawach, w których wnioskodawcą była jedna osoba, średni wiek wynosił 40,1 lat (mediana 38 lat), gdy 2 osoby - średni wiek wynosił 38,8 lat (mediana 36 lat).

Tabela 12. Wiek wnioskodawców

Wiek wnioskodawców	Częstość	Procent
Nie mniej niż 18 lat do 24 lat	3	1,1
Od 25 lat do 34 lat	73	28,1
Od 35 lat do 44 lat	133	51,2
Od 45 lat do 54 lat	25	9,6
Od 55 lat do 64 lat	13	5,0
Od 65 lat do 74 lat	13	5,0
Ogółem	260	100.0

Źródło: opracowanie własne

Stan cywilny Informacje o stanie cywilnym wnioskodawców dotyczyły 274 osób (274=100%). Najwięcej wśród nich było osób stanu wolnego po orzeczeniu rozwodu (167 osób – 60,9%) oraz osób pozostających w małżeństwie, w którym nie orzeczono separacji (71 osób – 25,9%). Najmniej liczni byli kawalerowie (4,4%) i panny (8,8%).

Tabela 13. Stan cywilny wnioskodawców

Stan cywilny wnioskodawców	Częstość	Procent
Kawaler	24	8,8
Panna	12	4,4
Po rozwodzie – stan wolny	167	60,9
W związku małżeńskim bez orzeczenia separacji	71	25,9
Ogółem	274	100.0

Źródło: opracowanie własne

małżeństw miało wspólne małoletnie dzieci - GUS, Rocznik Demograficzny, Warszawa 2015, s. 258, tabl. 52 (79).

Wykształcenie Informacje o wykształceniu dotyczyły 176 osób mających w badanych postępowaniach pozycję wnioskodawców (176=100%). Zwraca uwagę, iż większość wnioskodawców o znanym wykształceniu miała co najmniej wykształcenie średnie (117 osób – 66,5%), a 49,4% - wyższe.

Tabela 14. Wykształcenie wnioskodawców

Wykształcenie wnioskodawców	Częstość	Procent
Podstawowe	4	2,3
Zawodowe	32	18,2
Średnie ogólne	11	6,3
Średnie techniczne	19	10,8
Licencjat/inżynierskie	20	11,4
Wyższe magisterskie	67	38,0
Inne	23	13,0
Ogółem	176	100.0

Źródło: opracowanie własne

Ustalenie to skłania do tezy, iż zabieganie o realizację kontaktów na drodze sądowej wymaga świadomości tej możliwości u osób zainteresowanych, która zapewne wzrasta wraz z poziomem wykształcenia.

Źródła utrzymania były znane odnośnie do 214 wnioskodawców (214=100%). Większość wnioskodawców miała stabilne źródła utrzymania, oparte o własną aktywność zawodową w formie stałej pracy oraz prowadzenia działalności gospodarczej (łącznie 84,6% wnioskodawców o znanych źródłach utrzymania). Stabilnym i pewnym źródłem utrzymania były również emerytury i renty.

Tabela 15. Źródła utrzymania wnioskodawców

Źródła utrzymania wnioskodawców	Częstość	Procent
Staća praca najemna	160	74,8
Działalność gospodarcza prowadzona na własny rachunek	21	9,8
Praca dorywcza	13	6,1
Emerytura	7	3,3
Renta	5	2,3
Zasiłek dla osoby bezrobotnej	3	1,4
Na utrzymaniu współmałżonka	2	0,9
Świadczenia pomocy społecznej	3	1,4
Ogółem	214	100.0

Źródło: opracowanie własne

Korzystało z nich jednak tylko 5,6% wnioskodawców (głównie dziadków dzieci). Pozostali wnioskodawcy, których źródła dochodów zostały ustalone, byli w trudnej sytuacji, pozostając na utrzymaniu innej osoby bądź pobierając świadczenia o charakterze pomocy społecznej, albo uzyskując wynagrodzenia z prac dorywczych.

W aktach nie było (poza pojedynczymi przypadkami) informacji o wysokości przychodów wnioskodawców.

III. Przyczyna wszczęcia postępowania wykonawczego

Większość wnioskodawców (205 – 69,5%) twierdziła, że realizacja kontaktów z dzieckiem jest uniemożliwana przez osobę sprawującą nad dzieckiem bezpośrednią pieczę.

Częściej niż w co czwartym zbadanym przypadku (80 spraw – 27,1%) wnioskodawca wskazywał na poważniejsze utrudnienia w realizacji kontaktów w sposób opisany w orzeczeniu sądu lub ugodzie. Bardzo różne były przyczyny oceny niewłaściwego wykonywania orzeczenia, planu wychowawczego bądź ugody. Przykładowo wnioskodawca zarzucał negatywne nastawianie dziecka do jego osoby i kontaktów, uniemożliwianie wykonania dziecku fotografii, agresywne zachowania ze strony dziadka dziecka („wyrzucanie” uprawnionego do kontaktu z domu, w którym przebywało dziecko, wyzwiska, groźby, użycie przemocy lub zagrożenie zastosowania niebezpiecznego narzędzia z zamiarem uszkodzenia ciała wnioskodawcy).

Tabela 16. Przyczyna wszczęcia postępowania wykonawczego podana przez wnioskodawcę

Przyczyna wszczęcia postępowania wg wnioskodawcy	Częstość**	Procent
Uniemożliwianie realizacji kontaktów przez osobę zobowiązaną	205	69,5
Utrudnianie realizacji kontaktów w ustalony w sposób*	80	27,1
Nienależyte wykonywanie kontaktów przez osobę uprawnioną	40	13,5
Kontaktowanie się z dzieckiem wbrew zakazowi	1	0,3
Usiłowanie skontaktowania się z dzieckiem wbrew zakazowi	..1	0,3
Inny sposób niewłaściwego wykonywania orzeczenia/ugody	14	4,7

*Sposób ustalony w orzeczeniu lub w ugodzie; **W poszczególnych wnioskach podano więcej niż jedną przyczynę – dane liczbowe nie sumują się do 295 (100%).

Źródło: opracowanie własne

Wskazywano na odmowę udzielenia informacji o dziecku, wydania leków dziecku, opóźnienie zakończenia spotkania, odmowę wydania dziecka po zakończeniu spotkania (przetrzymanywanie dziecka), agresję słowną w obecności dziecka wobec jego matki, wcześniejsze odbieranie dziecka ze szkoły w celu uniemożliwienia spotkania z dzieckiem w ustalony sposób itp.

Tabela 17. Liczba naruszeń obowiązków wynikających z orzeczenia lub ugody, która spowodowała złożenie wniosku o wszczęcie postępowania wykonawczego wg wnioskodawcy

Liczba naruszeń ustaleń dotyczących kontaktów	Częstość	Procent
Jedno naruszenie	30	13,9
Dwukrotne naruszenie	9	4,2
Od trzech do pięciu naruszeń	39	18,0
Od sześciu do dziesięciu naruszeń	40	18,5
Więcej niż dziesięć naruszeń	98	45,4
Ogółem	216	100.0

Źródło: opracowanie własne

Wniosek o wszczęcie postępowania wykonawczego był składany po różnym czasie od zaistnienia utrudnień lub uniemożliwienia realizacji kontaktów, oraz po różnej liczbie naruszeń. W 79 (26,8%) przypadkach nie można było ustalić liczby naruszeń, a w 47 (15,9%) – okresu, w którym przed wszczęciem postępowania wykonawczego kontakty nie były realizowane lub nie były realizowane należycie z przyczyn leżących po stronie osoby zobowiązanej. Dlatego ustalenia statystyczne odnośnie wymienionych informacji dotyczą tylko spraw, w których na podstawie zbadanych akt były one dostępne.

Zaobserwowano, iż reakcja na nieprawidłowości przy realizacji kontaktów w formie poszukiwania ochrony sądowej była bardzo zróżnicowana. W nie mniej niż 3 przypadkach wniosek miał charakter „prewencyjny”, bowiem zachodziły istotne wątpliwości, czy istotnie jest uzasadniony. Podobna sytuacja (choć nie tak ewidentna) wystąpiła w kolejnych 7 przypadkach. Zawarte w art. 598¹⁵ k.p.c. sformułowania o "niewykonywaniu" albo wykonywaniu "niewłaściwym" obowiązków nie powinny pozostawiać wątpliwości, iż nie wystarczy, nawet uzasadniona przez okoliczności faktyczne lub złe doświadczenia, obawa naruszenia obowiązku umożliwienia kontaktu z dzieckiem, aby powołany przepis mógł zostać zastosowany, bowiem „kognicją sądu objęte są zachowania rzeczywiste, a nie prognozowane jak w art. 582¹ § 3 k.p.c.”⁴¹

W 30 sprawach wystarczyło jedno naruszenie poczynionych ustaleń (przykładowo nie odbyło się w ustalonym terminie jedno spotkanie z dzieckiem), w kolejnych

⁴¹ Z. Strus, Komentarz do art. 598¹⁵ k.p.c. (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz LEX* (red. H. Dolecki, T. Wiśniewski), tom III, Warszawa 2013.

dziwięciu dwa naruszenia, aby osoba uprawniona złożyła wniosek o wszczęcie postępowania wykonawczego. W większości zbadanych spraw liczba naruszeń ustalonych zasad kontaktowania się z dzieckiem była znaczniejsza. W 98 sprawach (45,5%) wniosek złożono po więcej niż 10 naruszeniach ustaleń w przedmiocie kontaktów.

Tabela 18. Okres trwania okoliczności uzasadniających wszczęcie postępowania

Okres utrudniania/uniemożliwiania kontaktów przed wnioskiem	Częstość	Procent
Nie dłuższy niż 2 tygodnie	22	8,9
Dłuższy od 2 tygodni do jednego miesiąca	24	9,7
Dłuższy od jednego miesiąca do dwóch miesięcy	22	8,9
Dłuższy od dwóch miesięcy do trzech miesięcy	22	8,9
Dłuższy od trzech miesięcy do czterech miesięcy	25	10,0
Dłuższy od czterech miesięcy do pięciu miesięcy	12	4,8
Dłuższy od pięciu miesięcy do sześciu miesięcy	15	6,0
Dłuższy od sześciu miesięcy – krótszy od jednego roku	45	18,2
Co najmniej jeden rok	54	21,8
Inna sytuacja	7	2,8
Ogółem	248	100.0

Źródło: opracowanie własne

W części spraw wnioski o wszczęcie postępowania wykonawczego składane były, gdy okres nieprawidłowości w realizacji kontaktów był stosunkowo krótki (w 22 przypadkach – 8,9% - krótszy od 2 tygodni, w kolejnych 24 – 9,7% - dłuższy, lecz nie przekraczający jednego miesiąca), ale więcej niż co piąty wnioskodawca zdecydował się na poszukiwanie pomocy sądu w realizacji kontaktów, gdy nieprawidłowości w ich wykonywaniu trwały dłużej od jednego roku.

IV. Wnioski wszczynające postępowania wykonawcze

1. Żądanie wnioskodawców

Nie we wszystkich wnioskach były sformułowane żądania odnośnie do środka, który powinien doprowadzić do należytego wykonywania obowiązków związanych z należyłą realizacją kontaktów.

Tabela 19. Żądania wnioskodawców

Żądania wnioskodawców	Częstość	Procent
Zagrożenie nakazaniem zapłaty za przyszłe naruszenie	180	61,0
Nakazania zapłaty	42	14,2
Zwrot wydatków związanych z nieskutecznością kontaktu	22	7,5
Wniosek o obecność (nadzór) kuratora nad spotkaniami	5	1,7
Inne	55	18,6

Źródło: opracowanie własne

Spośród jednoznacznie sformułowanych najczęstsze były żądania o charakterze majątkowym. W 180 wnioskach (61%) żądanie dotyczyło zagrożenia nakazaniem zapłaty oznaczonej kwoty, w 42 wnioskach (14,2%) nakazania zapłaty, a w 22 (7,5%) zwrotu wydatków poniesionych w związku z przygotowaniem wnioskodawcy do spotkania, które nie zostało zrealizowane.

Żądanie nakazania zapłaty (od 50 zł do 9999 zł) najczęściej, w 10 przypadkach dotyczyło kwoty 9999 zł, siedmiokrotnie 1000 zł, czterokrotnie żądane były kwoty: 50 zł, 100 zł, 500 zł, 600 zł⁴². W 73,8% żądanie nie przekroczyło 3000 zł.

⁴² W 15 przypadkach (35,7%) żądano od 50 zł do 500 zł, w 12 przypadkach (28,6%) od 600 zł do 1000 zł.

2. Treść i forma wniosku oraz załączniki do niego

2.1. Wniosek

Postępowanie nieprocesowe dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem wszczynane jest na wniosek osoby, której uprawnienia związane z realizacją ustalonych w orzeczeniu bądź ugodzie kontaktów z dzieckiem zostały naruszone.

Art. 598¹⁸ § 1 k.p.c. przewiduje zakaz wszczynania postępowania z urzędu na podstawie art. 570 k.p.c., mimo iż sprawa o wykonywanie kontaktów jest sprawą opiekuńczą.

Wniosek o wszczęcie tego postępowania, jako „pismo procesowe kwalifikowane”⁴³ powinien spełniać wszystkie wymagania pisma procesowego (art.126 k.p.c.) i zawierać dokładne określenie żądania oraz uzasadniających je okoliczności faktycznych.

Wnioskodawca powinien wskazać (art. 187 § 1 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.) z jakiego orzeczenia (ugody) wynika unormowanie sposobu wykonywania przezeń kontaktów z dzieckiem, a więc i treść, i źródło obowiązków spoczywających na osobie sprawującej pieczę nad dzieckiem, których wypełnienie umożliwia realizację przewidzianych form styczności. Gdy wnioskodawcą jest podmiot sprawujący pieczę nad dzieckiem, powinien wykazać zachowania osoby uprawnionej do kontaktu z dzieckiem albo osoby, której tego kontaktu zakazano, które naruszają obowiązki wynikające z orzeczenia albo z ugody (art. 598¹⁵ § 2 k.p.c.).

Zgodnie z art. 598¹⁹ § 1 k.p.c., do wniosku powinien być dołączony odpis wykonanego orzeczenia bądź wykonanej ugody w przedmiocie kontaktów. Może to być przykładowo prawomocny wyrok orzekający rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa, w którym nastąpiło rozstrzygnięcie o kontaktach rodzica z dzieckiem, prawomocne postanowienie normujące wykonywanie władzy rodzicielskiej i kontakty z dzieckiem wydane na podstawie art. 107 § 2 k.p.c., prawomocne postanowienie sądu opiekuńczego w sprawie o ustalenie kontaktów

⁴³ E. Gapska, J. Studzińska, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015, s. 264.

(zmianę rozstrzygnięcia w tym przedmiocie) - art. 582¹ k.p.c., którego wykonalność została stwierdzona, postanowienie wydane w sprawach małżeńskich (o rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa) o kontaktach na okres sprawy między małżonkami, zgodnie z art. 743 § 2 k.p.c. ze wzmianką o wykonalności.

Jeżeli natomiast kontakty z dzieckiem zostały uregulowane w ugodzie przed sądem, do wniosku o wykonanie kontaktów należy dołączyć odpis ugody oraz prawomocnego postanowienia o umorzeniu postępowania, w którym została ona zawarta. Jeżeli ugoda została zawarta przed mediatorem, konieczne jest przedstawienie zatwierdzającego ją orzeczenia sądu.

W badanych sprawach nie było przypadku wszczęcia postępowania wykonawczego sądu (innego organu) państwa obcego, więc problematyka dotycząca sposobu jego udokumentowania może zostać tu pominięta.

Konieczne jest także udokumentowanie sytuacji materialnej osoby, w stosunku do której ma być zastosowana „sankcja pieniężna”, bowiem wysokość sumy należnej na wypadek naruszenia obowiązków dotyczących wykonywania ustalonych kontaktów sąd ustala „uwzględniając sytuację majątkową tej osoby” (art. 598¹⁵ § 1 i § 2 k.p.c.).

Jeżeli wnioskodawca żąda zwrotu wydatków poniesionych w związku z przybyciem na miejsce kontaktu, który nie został zrealizowany, przygotowaniem kontaktu z dzieckiem, bądź przywiezieniem dziecka do określonego miejsca, przykładowo kosztów podróży i pobytu oraz kosztów powrotu do miejsca stałego pobytu, to poza obowiązkiem udokumentowania stosownego orzeczenia (ugody) ustalającego kontakty, powinien wykazać, że istotnie wydatki takie poniósł.

W sprawach, w których przewidziany był udział kuratora sądowego w kontakcie, do którego nie doszło, ale konieczne było uiszczenie kosztów tejże obecności, powinny być one uwzględnione, a fakt ich poniesienia udokumentowany.

Oceniając formę i treść pisma inicjującego postępowanie można było ustalić, iż w 244 sprawach (82,7%) zostały zachowane co najmniej minimalne wymagania przewidziane dla pisma procesowego. W pozostałych sprawach wymagania te nie były spełnione. W 29 przypadkach (9,8%) pisma miały formę informacji skierowanej do sądu o niemożności lub trudnościach w zrealizowaniu kontaktów z dzieckiem

bądź prośby o pomoc w wyegzekwowaniu styczności, a w 22 (7,5%) inną postacią, zwykle wymagającą uzupełnienia.

2.2. Załączniki do wniosku

W 139 przypadkach (47,1%) do pisma wszczynającego postępowanie został dołączony odpis prawomocnego orzeczenia o kontaktach, ugody sądowej lub ugody zawartej przed mediatorem zatwierdzonej przez sąd.

W 156 przypadkach w sytuacji, gdy do pisma wszczynającego postępowanie nie został dołączony odpis prawomocnego orzeczenia o kontaktach, ugody sądowej lub ugody zawartej przed mediatorem zatwierdzonej przez sąd, wnioskodawca w 42 przypadkach (26,9%) dołączył niepoświadczoną kopię (kserokopię) jednego z wymienionych dokumentów, w 41 sprawach (26,3%) wskazał na sygnaturę akt sądowych, w których znajduje się orzeczenie w przedmiocie kontaktów z wnioskiem o dołączenie tych akt do sprawy o wykonanie kontaktów. W 7 przypadkach (4,5%) wnioskodawca przedstawił odpis lub kserokopię ugody pozasądowej bez wykazania jej zatwierdzenia przez sąd, a w 3 (1,9%) inny dokument w jego przeświadczeniu uprawniający do domagania się przymusowego wyegzekwowania kontaktów z dzieckiem.

W pozostałych 59 sprawach kierując do sądu żądanie wykonania styczności z dzieckiem wnioskodawca nie uprawdopodobnił podstawy prawnej tego żądania.

W 108 przypadkach (36,6%) do wniosku dołączone były inne załączniki, poza wymienionymi wyżej. Najczęściej, w 51 sprawach (47,2%), były to dokumenty (przykładowo notatki policyjne) lub inne materiały (przykładowo nagrania, filmy) potwierdzające lub uprawdopodobniające zdarzenia stanowiące przyczynę niedojścia do skutku spotkania z dzieckiem lub zakłócenia jego przebiegu.

W 5 przypadkach wnioskodawca przedstawił dowody potwierdzające poniesienie wydatków związanych z niezrealizowanym spotkaniem z dzieckiem oraz w takiej samej liczbie spraw dokumenty zawierające informację o stanie zdrowia dziecka. Trzykrotnie zostały przedstawione dokumenty potwierdzające sytuację materialną osoby uprawnionej do kontaktu, a dwukrotnie osoby zobowiązanej do umożliwienia

kontakty z dzieckiem. W pojedynczych przypadkach przy wniosku przedstawiono dokumentację stanu zdrowia wnioskodawcy oraz opinię o psychologicznych konsekwencjach dla dziecka sporu o kontakty.

Do 40 wniosków dołączono dokumenty, których związek ze sprawą nie był oczywisty lub trudny do zidentyfikowania.

V. Pełnomocnicy

W 125 przypadkach (42,4%) wnioskodawcy byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników procesowych. W 124 (99,2%) byli to pełnomocnicy z wyboru. Uczestnicy postępowania będący „przeciwnikami wniosku” korzystali z pomocy profesjonalnych pełnomocników w 103 sprawach (34,9%). W 100 z nich pełnomocnicy pochodzili z wyboru, w trzech przypadkach zostali ustanowieni z urzędu.

W porównaniu z innymi postępowaniami dotyczącymi spraw rodzinnych⁴⁴, udział profesjonalnych pełnomocników procesowych (co do zasady powołanych na własny koszt przez zainteresowane osoby według swobodnego wyboru) należy ocenić jako bardzo wysoki. Pośrednio wskazuje to na ważność sprawy dla osób zainteresowanych oraz pozwala domniemywać, iż poziom konfliktu pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktów z dzieckiem i zobowiązaną do ich umożliwienia był wysoki.

⁴⁴ Przykładowo w sprawach o rozwód, w których w I kwartale 2012 r. zapadły wyroki oddalające powództwo, zbadanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości, w 23,9% spraw żony i mężowie byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników (M. Domański, *Oddalenie powództwa o rozwód w sprawach, w których małżonkowie mieli wspólne małoletnie dzieci, w świetle orzecznictwa sądów powszechnych*, Prawo w Działaniu 2012, nr 14, s. 184). W sprawach o rozwiązanie stosunku przysposobienia, zakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym w latach 2010 – 2011 z pomocy profesjonalnych pełnomocników skorzystało 40% powodów (E. Holewińska – Łapińska, *Rozwiązanie stosunku przysposobienia w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2010-2011*, Prawo w Działaniu 2013, nr 14, s. 138), natomiast na 341 zbadanych sprawach o przysposobienie, rozstrzygniętych w IV kwartale 2013 r., wnioskodawcy byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników zaledwie w 10 przypadkach - 2,9%. (E. Holewińska – Łapińska, *Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów powszechnych (z wyłączeniem przysposobienia pasierbów)*, Prawo w Działaniu 2015, nr 21, s. 109). W 200 postępowaniach o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka, wnioskodawcy byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników w 16 przypadkach, czyli w 8% zbadanych spraw (J. Słyk, *Orzekanie w sprawach o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka*, Prawo w Działaniu 2015, nr 21, s. 228).

VI. Dokumentowanie sytuacji materialnej osoby, wobec której wnioskowana jest „sankcja majątkowa”

Interesujące było ustalenie, czy w aktach sprawy znajdowała się dokumentacja sytuacji materialnej osoby żądającej nakazania zapłaty oraz osoby, która miałaby nakazaną kwotę wypłacić. Art. 598¹⁵ § 1 k.p.c. nakłada bowiem na sąd opiekuńczy obowiązek uwzględnienia sytuacji majątkowej osoby, której zagrozi nakazaniem zapłaty bądź nakaże zapłatę.

Tylko w jednej sprawie były stosowne dokumenty dotyczące sytuacji obu wymienionych osób, a w aktach 8 spraw dokumenty dotyczące tylko osoby zobowiązanej do zapłaty. W aktach 13 spraw były dane niepełne, lub nieudokumentowane (przykładowo jedynie ustna informacja osób zainteresowanych).

Przedstawiony w tabeli wykaz dokumentów prowadzi do wniosku o niekompletności udokumentowanych informacji, a zarazem wskazuje na niekorzystną sytuację materialną osób, których dotyczyły.

Tabela 20. Uprawdopodobnienie sytuacji majątkowej „strony” zobowiązanej do zapłaty sumy pieniężnej

Dokumenty dotyczące sytuacji osoby zobowiązanej do zapłaty	częstość
Umowa o pracę	1
Decyzja o wysokości renty	1
Zaświadczenie ośrodka pomocy społecznej o pobieranych świadczeniach	1
Informacja PUP o bezrobociu i pobieraniu zasiłku	1
Zeznanie podatkowe PIT	3
Zaświadczenie lekarskie o stanie zdrowia	1
Wywiad środowiskowy kuratora sądowego	3
Wywiad środowiskowy ośrodka pomocy społecznej	1
Odpis wyroku zasądzającego alimenty	1
Akta innej sprawy	1
Inne	2

Źródło: opracowanie własne

W 15 sprawach osoba mająca być zobowiązaną do zapłaty sumy pieniężnej złożyła wyjaśnienia odnośnie swojej sytuacji majątkowej. W jednej sprawie przesłuchano na

tę okoliczność świadków, a w 2 sprawach osoba żądająca nakazania zapłaty złożyła wyjaśnienia na temat swojej sytuacji majątkowej.

Brak stosownej dokumentacji stanu majątkowego uniemożliwia ocenę zarówno stopnia dolegliwości konieczności wypłacenia wskazanej kwoty dla osoby „ukaranej”, jak i wpływu dodatkowego obciążenia budżetu takiej osoby na zdolność zaspokojenia potrzeb osób pozostających z nią we wspólnym gospodarstwie domowym, w tym dziecka, gdy obowiązek wypłaty dotyczy osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem.

Informacje o sytuacji majątkowej osoby, która miałaby pozyskać sumę pieniężną, były jeszcze bardziej ograniczone. Dwukrotnie ta osoba udzieliła stosownych wyjaśnień, dziesięciokrotnie osoba, która miałaby wypłacić nakazaną sumę, wypowiedziała się na ten temat. W jednym przypadku przesłuchano świadków oraz w jednym przypadku był przeprowadzony wywiad środowiskowy. Choć ustalenie sytuacji majątkowej osoby, która miałaby pozyskać sumę pieniężną nie jest konieczne, to stosowne informacje mogą mieć, co najmniej pośrednie, znaczenia dla oceny, czy żądanie „ukarania” nie było nadużywane lub wykorzystywane jako swoisty środek w rozgrywkach pomiędzy osobą uprawnioną i zobowiązaną do umożliwienia kontaktu z dzieckiem, czego obawiała się część postów podczas obrad poprzedzających przyjęcie omawianych przepisów.

W blisko połowie spraw (w 20 sprawach – 47,6%) nie było jakiegokolwiek informacji o sytuacji majątkowej osób uprawnionych do kontaktów z dziećmi i zobowiązanych do ich umożliwienia. Można jedynie domniemywać, że z uwagi na charakter relacji osobistych pomiędzy „stronami” żądający „sankcji” majątkowej jej wysokość dostosowywał do znanej sobie sytuacji potencjalnego „płatnika”. Niemniej wnioskodawca nie ma obowiązku wskazania kwoty, o którą chodzi, a jeżeli to uczyni, to sąd nie jest związany przedstawioną propozycją.

VII. Ustalenia postępowania i zastosowane sankcje wobec osoby naruszającej obowiązki związane z realizacją kontaktów

1. Czynności i ustalenia sądu poprzedzające wydanie pierwszego orzeczenia w sprawie

1.1. Informacje ogólne

W sprawach dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem sąd nie musi wyznaczać rozprawy, ale obligatoryjne jest wysłuchanie uczestników postępowania (art. 598¹⁶ § 2 k.p.c.). Uczestnik może się zrzec z korzystania z tego prawa w sposób wyraźny lub dorozumiany. Ponieważ cel postępowania obejmuje również ochronę dobra dziecka, sąd może zarządzić przymusowe stawienie się uczestnika⁴⁵. Przepisy art. 214 oraz 214¹ k.p.c. dotyczące przyczyny odroczenia posiedzenia sądu i sposobu dokumentowania choroby usprawiedliwiającej niestawiennictwo mają zastosowanie na podstawie art. 13 § 2 k.p.c.⁴⁶

Wysłuchanie uczestników postępowania jest obligatoryjne, ale może nastąpić także przez złożenie oświadczeń na piśmie (art. 514 § 1 k.p.c.).

Tabela 21. Czynności sądu poprzedzające wydanie pierwszego orzeczenia w sprawie

Czynności sądu	Częstość	Procent
Wysłuchanie wnioskodawcy na posiedzeniu sądu	174	58,9
Wysłuchanie uczestnika („przeciwnika wniosku”) na posiedzeniu sądu	167	56,6
Przedstawienie przez uczestnika stanowiska w sprawie w formie pisma	104	35,3
Przesłuchanie świadków zgłoszonych przez wnioskodawcę	62	21,0
Przesłuchanie świadków zgłoszonych przez uczestnika	45	15,3
Inne czynności przeprowadzone z urzędu	101	34,2

Źródło: opracowanie własne

⁴⁵ Tak Z. Strus, *Komentarz do art. 598¹⁸ Kodeksu postępowania cywilnego* (w:) *Kodeks postępowania cywilnego*. Komentarz LEX, Warszawa 2013.

⁴⁶ Tamże.

Wnioskodawca został wysłuchany na posiedzeniu sądu w 58,9% zbadanych spraw, a „przeciwnik wniosku” w 56,6% spraw. Pisemna forma wyrażenia stanowiska była zastosowana w 104 sprawach (35,3%). Każda ze „stron” w celu uwiarygodnienia swego stanowiska w sprawie wnioskowała o przesłuchanie świadków. Nieco częściej taki dowód był przeprowadzony z inicjatywy wnioskodawcy.

1.2. Ustalenia w przedmiocie naruszenia obowiązków przez osobę sprawującą bezpośrednią pieczę nad dzieckiem

Kazuistyka zbadanych spraw jest bogata. Niemniej można wskazać na najbardziej typowe i najczęściej pojawiające się stany faktyczne wskazujące na naruszenie obowiązków przez osobę sprawującą bezpośrednią pieczę nad dzieckiem. Typowe stany faktyczne, gdy nie doszło do spotkania/wydania dziecka zostały przedstawione w tabeli.

Tabela 22. Formy uniemożliwienia realizacji spotkania

Formy uniemożliwienia realizacji spotkania	L.	%
Nieobecność w terminie kontaktu (zamknięte drzwi mieszkania, brak oznak, aby ktoś w nim przebywał) osoby zobowiązanej	66	22,4
Niewpuszczenie do domu przez osobę zobowiązaną lub domownika bez podania przyczyny (w tym sytuacja braku reakcji na pukanie, dzwonienie do drzwi/bramy domu, mimo okoliczności wskazujących na obecność kogoś w mieszkaniu, w którym dziecko powinno oczekiwać na osobę uprawnioną),	57	19,3
Odwołanie spotkania z przyczyny, w przeświadczeniu osoby uprawnionej, nieprawdziwej lub nieuzasadnionej (innej niż twierdzenie, że dziecko odmawia spotkania)	44	14,9
Odwołanie spotkania z uzasadnieniem, że dziecko nie chce się spotkać z osobą uprawnioną	32	10,8
Informacja w terminie spotkania (przykładowo przez domofon) lub bezpośrednio przed tym terminem (np. telefoniczna), że dziecko nie chce się spotkać z osobą uprawnioną, nie jest obecne w domu, jest chore itp., czego osoba uprawniona do spotkania z dzieckiem nie mogła stwierdzić, bo osoba zobowiązana to uniemożliwiła	18	6,1
Odwołanie spotkania bez podania przyczyny lub z oczywiście błahej przyczyny	37	12,6
Inna sytuacja	41	13,9
Ogółem	295	100,0

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej ustalone w postępowaniu naruszenie obowiązków przez osobę sprawującą bezpośrednią pieczę polegało na nieobecności dziecka w dacie i miejscu, w którym miało się odbyć spotkanie, bądź z którego dziecko miało być odebrane, co odnotowano w 133 sprawach (41,7%). W takich stanach faktycznych osoba uprawniona do kontaktu stawiała się w miejscu jego realizacji (a więc przeznaczyła na to odpowiedni czas, poniosła koszty) i zastała zamknięte drzwi mieszkania. W kolejnych 18 sprawach stany faktyczne były zbliżone. Różnica polegała jedynie na uzyskaniu informacji, że do spotkania nie dojdzie, ale „w ostatniej chwili” (niekiedy gdy osoba uprawniona była już w trakcie podróży lub na miejscu spotkania), co narażało ją na różne uciążliwości, niezależnie od tego, że do spotkania z dzieckiem nie doszło.

Kolejną przyczyną niemożności zrealizowania uprawnienia do styczności było odwoływanie spotkań bez podania przyczyny, z oczywiście błahej lub niewiarogodnej przyczyny bądź dlatego, że według „pierwszoplanowego opiekuna” dziecko nie chce się spotkać z osobą uprawnioną. Takie stany faktyczne wystąpiły w 113 sprawach (28,3%).

Z akt 23 spraw nie wynikało, dlaczego nie dochodziło do spotkań osoby uprawnionej z dzieckiem, w 9 sprawach przyczyny tego stanu wynikały z zachowań osoby uprawnionej.

1.3. *Naruszenie obowiązków przez osobę uprawnioną*

Osoby sprawujące bezpośrednią pieczę nad dzieckiem zainicjowały 35 zbadanych postępowań w związku z zarzutami kierowanymi wobec osób uprawnionych do kontaktów.

Postępowania z wniosków osób uprawnionych do kontaktów zawierały także informacje wskazujące na nienależyte wywiązywanie się przez te osoby z ustaleń dotyczących wykonywania styczności. Najpoważniejszym naruszeniem obowiązków było nierealizowanie kontaktów przez osoby uprawnione (w 37 sprawach – 17,9%), odwoływanie spotkań bez podania przyczyny lub z przyczyny błahej lub mało wiarygodnej (w 17 sprawach – 8,2%) oraz odwoływanie ustalonych spotkań

w ostatniej chwili (w 14 sprawach – 6,8%), a jednocześnie domaganie się przez uprawnionego spotkania „zamiennego”, w dogodnym dla uprawnionego terminie, bez uwzględnienia planu obowiązków dziecka, osoby sprawującej nad dzieckiem bezpośrednią pieczę i sytuacji w rodzinie dziecka. Podobny charakter miały próby „wymuszenia” spotkania z dzieckiem w terminie i miejscu nieprzewidzianym w orzeczeniu (ugodzie) - przychodzenie do mieszkania, przedszkola, szkoły dziecka w niezgodnym terminie, domaganie się wówczas spotkania (w 11 sprawach – 5,3%), czemu niekiedy towarzyszyły agresywne zachowania (także w obecności dziecka).

Tabela 23. Niewykonywanie bądź nienależyte wykonywanie obowiązków przez osobę uprawnioną

Nienależyte wykonywanie obowiązków przez osobę uprawnioną	L.	%
Brak kontaktów (nie wykonuje swojego obowiązku)	37	17,9
Odwoływanie spotkań bez przyczyny lub z błahej przyczyny	17	8,2
Odwoływanie ustalonych spotkań w ostatniej chwili i domaganie się spotkania w dogodnym dla siebie terminie, bez uwzględnienia sytuacji w rodzinie dziecka	14	6,8
Nieprzestrzeganie godzin odebrania/odprowadzenia dziecka	23	11,2
Niestosowanie się do formy odebrania/odprowadzenia dziecka	9	4,4
Nieprzygotowanie warunków spotkania w domu uprawnionego	1	0,5
Przerzucanie troski o dziecko podczas spotkania na osoby trzecie,	2	1,0
Przychodzenie do mieszkania, przedszkola, szkoły dziecka w niezgodnym terminie, domaganie się wówczas spotkania	11	5,3
Uzgadnianie spotkań bezpośrednio z dzieckiem z pominięciem osoby zobowiązanej do bezpośredniej pieczy nad nim	3	1,5
Negatywne wypowiedzi o osobie sprawującej pieczę, jej osobach bliskich	8	3,9
Zmiana decyzji osoby sprawującej pieczę dot. zasad, wymagań, diety itp.	2	1,0
Krytykowanie decyzji wychowawczych osoby sprawującej pieczę	5	2,4
Inne formy podważania autorytetu osoby sprawującej pieczę	9	4,4
Inne formy braku „koalicji wychowawczej” wobec dziecka	6	2,9
Przychodzenie na spotkanie pod wpływem alkoholu/środka odurzającego	4	1,9
Przychodzenie na spotkanie z osobami nieuprawnionymi i żądanie ich obecności podczas spotkania z dzieckiem	3	1,5
Agresja słowna wobec osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem	15	7,3
Agresja słowna wobec domowników osoby sprawującej bezpośrednią pieczę	8	3,9
Agresja fizyczna wobec osoby sprawującej pieczę nad dzieckiem	6	2,9
Agresja fizyczna wobec domowników osoby sprawującej pieczę nad dzieckiem	5	2,4
Niszczzenie rzeczy należących do osoby sprawującej pieczę i jej domowników	2	1,0
Inne niestosowne (w tym agresywne) zachowania i/lub wypowiedzi	16	7,7
Ogółem	206	100,0

Źródło: opracowanie własne

Wymienione formy niewykonywania bądź nienależytego wykonywania obowiązków przez osobę uprawnioną do kontaktów, w części przypadków świadczyły o braku zainteresowania styczością, która została ustalona w orzeczeniu (ugodzie), w części zaś były wyrazem lekceważenia uczuć dziecka oczekującego na spotkanie w ustalonym terminie, a także nieliczeniem się z sytuacją osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem. Można domniemywać, że wiążące ustalenia w przedmiocie kontaktów, zawarte w orzeczeniu (ugodzie) nie były adekwatne do sytuacji faktycznej.

Powtarzającym się w 23 sprawach (11,2%) naruszeniem obowiązków przez osobę uprawnioną do kontaktu było nieprzestrzeganie ustalonych terminów spotkań – spóźnianie się na nie, przedłużanie spotkań, niekiedy groźby, że dziecko zostanie zatrzymane na stałe, a także naruszanie ustalonych zasad dotyczących odbierania dziecka na spotkanie i odprowadzania go do miejsca stałego pobytu (w 9 sprawach – 4,4%).

Najbardziej dolegliwymi, a zarazem najdrastyczniejszymi formami nienależytych zachowań osoby uprawnionej do kontaktów, była agresja wobec osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem i osób wspólnie z nią i dzieckiem mieszkających. Najczęściej przybierała formę słowną (obelgi, wyzwiska, wulgarne słownictwo, groźby), ale niekiedy wiązała się z naruszeniem nietykalności cielesnej i niszczeniem rzeczy. Zdarzało się także (choć tylko w 4 przypadkach) przychodzenie na spotkania z dzieckiem pod wpływem alkoholu.

Odnotowano też różne przejawy braku „koalicji wychowawczej” pomiędzy rodzicami dziecka, a także podważanie przez osobę uprawnioną do kontaktu autorytetu osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem, negatywne jej ocenianie, krytykowanie podjętych decyzji, „nastawianie” wrogo.

2. Żądanie zwrotu wydatków

Zwrotu wydatków związanych z niezrealizowanym spotkaniem żądano w 22 (7,5%) sprawach, w większości przez osobę uprawnioną do spotkania z dzieckiem.

Najczęściej domagano się zwrotu kosztów podróży (przedmiot żądania zwrotu został przedstawiony w tabeli).

Tabela 24. Żądania zwrotu wydatków

Przedmiot żądania zwrotu wydatków	Częstość	Procent
Koszt podróży uprawnionego do miejsca niezrealizowanego kontaktu	17	77,3
Koszt podróży dziecka z opiekunem do miejsca kontaktu	3	13,6
Wydatki na zakwaterowanie, wyżywienie uprawnionego do kontaktu	3	13,6
Wydatki na zakwaterowanie, wyżywienie dziecka z opiekunem	1	4,5
Wydatki na prezenty i atrakcje dla dziecka	2	9,0
Inne wydatki uprawnionego do kontaktu	2	9,0

Źródło: opracowanie własne

Żądanie zwrotu wydatków było przedstawione w 22 sprawach - w 18 sprawach odnośnie do jednego niezrealizowanego spotkania, w jednej odnośnie trzech spotkań, w jednej odnośnie czterech spotkań, w jednej odnośnie 23 spotkań.

Tabela 25. Dowody dotyczące żądania zwrotu wydatków

Dowody dotyczące żądania zwrotu wydatków	Częstość	Procent*
Bilet z miejsca zamieszkania do miejsca kontaktu	4	18,2
Bilet z miejsca kontaktu do miejsca zamieszkania (powrotny)	4	18,2
Potwierdzenie zakupu paliwa na przejazd do własnego samochodu	2	9,0
Rachunek za nocleg w hotelu	2	9,0
Oświadczenie żądającego zwrotu o wysokości poniesionych wydatków	4	18,2
Zeznania świadków potwierdzające niezrealizowanie kontaktu	5	22,7
Zeznania świadków potwierdzające poniesienie wydatków	5	22,7
Inne	2	9,0

* 22=100%

Źródło: opracowanie własne

W 15 sprawach żądania zwrotu wydatków zostały oddalone. Trzykrotnie żądanie zostało uwzględnione w całości, czterokrotnie częściowo. Zasądzone kwoty wynosiły od 30 zł do 9175 zł.

Trzykrotnie rozstrzygnięcia w przedmiocie zwrotu wydatków zostały zaskarżone (raz przez osobę żądającą zwrotu, dwukrotnie przez osobę zobowiązaną do zwrotu wydatków). Zażalenia oddalono.

W aktach zbadanych spraw nie było informacji, czy zasądzone kwoty zostały wypłacone.

3. Zagrożenie nakazaniem i nakazanie zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej

W przepisach oddziału 6 k.p.c. zatytułowanego „Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem” obowiązujących od 13 sierpnia 2011 r.⁴⁷ szczególne znaczenie przypisano sankcjom majątkowym z możliwością stopniowania dolegliwości na wypadek niewykonania bądź nienależytego wykonania obowiązków. Od zachowania „stron” zależy, czy sąd ograniczy się do wydania postanowienia o zagrożeniu nakazaniem sumy pieniężnej (art. 598¹⁵ k.p.c.), czy też w następnej kolejności nakaże jej zapłatę do rąk osoby uprawnionej (art. 598¹⁶ k.p.c.) uwzględniając liczbę naruszeń, a także czy kolejne postanowienia nakazujące zapłatę co raz to wyższych kwot będą wydawane. Istotna jest również wola osoby uprawnionej co do „eskalowania” możliwych sankcji, bowiem każde kolejne postanowienie sądu orzekające ich zastosowanie musi być poprzedzone wnioskiem takiej osoby. Sąd nie może działać w tej kwestii z urzędu (art. 598¹⁸ § 1 zdanie drugie k.p.c.), choćby naruszenia obowiązków dotyczącym umożliwienia kontaktów były drastyczne.

Nie jest możliwe nakazanie zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej, o ile uprzednio sąd nie zagroził, że to będzie mogło nastąpić. Postanowienie o zagrożeniu nakazaniem zapłaty oznaczonej kwoty może zostać wydane w postępowaniu toczącym się na podstawie art. 598¹⁵ k.p.c., ale także w innym postępowaniu, w którym zapadło orzeczenie o kontaktach, o ile przewidziano w nim to „profilaktycznie”, w szczególności w postępowaniu nieprocesowym ustalającym kontakty (art. 582¹ § 3 k.p.c.)⁴⁸.

W zbadanych aktach odnotowano 42 postanowienia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty na rzecz osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem w przypadku niewykonania lub niewłaściwego wykonania obowiązków wynikających z orzeczenia

⁴⁷ Art. 1 ustawy z dnia 26 maja 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. Nr 144, poz. 854.

⁴⁸ Z. Strus w *Komentarzu do art. 582¹⁸ k.p.c.* (Komentarz LEX, Warszawa 2013) trafnie podnosi, iż zagrożenie takie może nastąpić także w postępowaniu zabezpieczającym (art. 582 k.p.c. lub 445¹ § 3 k.p.c. w związku z art. 582¹ § 3 k.p.c.) stwierdzając, co następuje: „Ze względu na art. 568 wyrażenie „sąd opiekuńczy” oceniany w komentowanym przepisie przez pryzmat jego funkcji oznacza sąd stosujący art. 445³. Odmienna wykładnia oparta na dosłownym stosowaniu art. 568 § 1 prowadziłaby do wadliwego wyniku w postaci różnicowania skutków orzeczenia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty w zależności od tego, w jakim postępowaniu zostało wydane”.

(ugody) w przedmiocie kontaktów. Średnia kwota, której zapłaceniem zagrożono w tych postanowieniach wynosiła 852 zł, 80 gr, a mediana 525 zł.

33 postanowienia zostały wydane w okresie objętym analizą aktową (stan spraw w listopadzie 2015 r., w których wnioski wpłynęły do sądu w styczniu 2014 r.), 16 w 2014 r. i 17 w 2015 r., natomiast pozostałe w okresie wcześniejszym (5 wydanych i prawomocnych w 2013 r. i 4 w 2012 r.), co świadczy o trwaniu w tych przypadkach od dłuższego czasu niezadowolającego stanu odnośnie do realizacji orzeczenia w przedmiocie kontaktów.

Na 17 orzeczeń zawierających zagrożenie nakazaniem zapłaty, w sprawach z 2015 r. 16 (94%) adresatem zagrożenia była osoba zobowiązana do umożliwienia realizacji kontaktów („pierwszoplanowy opiekun” dziecka), a w jednym osoba uprawniona do kontaktowania się z dzieckiem.

Kwoty, których zapłaty można byłoby się domagać w tych sprawach w przypadku nieskuteczności zagrożenia nakazaniem ich zapłaty wynosiły od 50 zł do 500 zł. Średnia kwota, której nakazaniem zagrożono w postanowieniu sądu wyniosła 132 zł 40 gr, a mediana 50 zł

Tabela 26. Kwota, której oznaczenia domagano się w postanowieniu o zagrożeniu nakazaniem zapłaty

Kwota w postanowieniu o zagrożeniu nakazaniem zapłaty	Częstość	Procent
50 zł	9	52,9
100 zł	3	17,6
150 zł	2	11,8
200 zł	1	5,9
500 zł	2	11,8
Ogółem	17	100,0

Źródło: opracowanie własne

W 8 przypadkach orzeczenie sądu pierwszej instancji zawierające zagrożenie nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej zostało zaskarżone – trzykrotnie przez wnioskodawcę, pięciokrotnie przez osobę, która była adresatem zagrożenia.

Orzeczenie oddalające żądanie zagrożenia nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej zostało wydane w 7 przypadkach i dwukrotnie zostało zaskarżone przez wnioskodawcę.

W wyniku zaskarżenia orzeczenia sądu w przedmiocie zagrożenia nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej sześciokrotnie orzeczenie sądu pierwszej instancji pozostało w mocy.

Ustalono, iż w opisanych wyżej przypadkach zagrożenie nakazaniem zapłaty okazało się skuteczne w 8 sprawach (19% przypadków jego zastosowania) i wywołało umorzenie postępowania wykonawczego.

W co piątym przypadku osoba uprawniona nie mogła nadal należycie realizować kontaktów i wniosła o nakazanie zapłaty. W pozostałych sprawach sytuacja była inna, zaś brak wniosku o nakazanie zapłaty nie uzasadniał oceny, że zagrożenie jej nakazaniem było skuteczne. Albo nie można było na podstawie akt badanych spraw ustalić stanu faktycznego po wydaniu orzeczenia zawierającego zagrożenie, albo było wiadomo, że (z różnych przyczyn) osoby uprawnione nie decydowały się na skorzystanie z możliwości żądania nakazania zapłaty, mimo iż trudności w realizacji kontaktów w sposób opisany w orzeczeniu nadal trwały.

W ankietach odnotowano, iż wniosek o nakazanie zapłaty, w konsekwencji nieskuteczności postanowienia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty, ostatecznie został złożony w 25 przypadkach. Sąd pierwszej instancji ośmiokrotnie nakazał zapłacenie sumy pieniężnej, a w 17 sprawach (68%) wnioski oddalił.

W co drugim przypadku postanowienie nakazujące zapłatę sumy pieniężnej zostało zaskarżone przez osobę zobowiązaną do zapłaty. W połowie zażaleń w ich uzasadnieniu skarżący wykazywali, iż niewykonanie obowiązków dotyczących umożliwienia kontaktu nie było zawinione, ale wynikało z istotnych przyczyn obiektywnych. W pozostałych skarżący albo podawał okoliczności wskazujące, co najmniej, na przyczynienie się osoby uprawnionej do kontaktów do zaistnienia niezadowolającego stanu ich realizacji, albo dokumentował swoją bardzo trudną sytuację materialną w celu przekonania sądu, iż nie będzie w stanie wykonać orzeczenia nakazującego zapłatę bez uszczerbku dla zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych swoich i dziecka.

W jednym przypadku zażalenie okazało się częściowo skuteczne, bowiem sąd drugiej instancji obniżył kwotę, której zapłata została nakazana w zaskarżonym postanowieniu.

Z akt nie wynikało, czy nakazane kwoty zostały zapłacone. Odnotowano jedynie, że w jednym przypadku konsekwencją nakazania zapłaty było umorzenie postępowania.

W sprawie, w której nakaz zapłaty był stosowany, trzykrotnie sumy pieniężne wynosiły kolejno 300 zł, 750 zł, 1057 zł.

W sprawach, w których badane postępowania wykonawcze, rozpoczęte w styczniu 2014 r., trwały nadal w dniu zakończenia badania w listopadzie 2015 r., i w których było stosowane nakazanie zapłaty sumy pieniężnej, w 35 przypadkach miało to miejsce jeden raz, w 6 - dwukrotnie, a w jednym - czterokrotnie.

4. Stan badanych spraw w listopadzie 2015 roku

4.1. Ustalenia ogólne

Badaniem były objęte sprawy, które wpłynęły do wylosowanego sądu od 2 stycznia 2014 r. (nie więcej niż 30 kolejnych spraw). Stan 295 spraw objętych badaniem ankietowym w dniu jego zakończenia w listopadzie 2015 roku był następujący:

- w 121 sprawach (41%) postępowanie zostało umorzone,
- w 19 sprawach (6,4%) od ostatniego postanowienia sądu nie upłynęło 6 miesięcy, ale nie wpłynął wniosek sygnalizujący konieczność podjęcia czynności w sprawie; sąd nie mógł jeszcze wydać postanowienia o umorzeniu postępowania (art. 598²⁰ k.p.c.), choć jego wydanie wydawało się prawdopodobne,
- w 4 sprawach (1,4%) wpłynął kolejny wniosek oczekujący na rozpoznanie,
- w 7 sprawach (2,4%) trwała kontrola instancyjna, bowiem wniesiono zażalenie na postanowienie sądu,
- w 27 sprawach (9,2%) sąd podejmował czynności uzasadnione przebiegiem postępowania,
- w 117 sprawach (39,7%) odnotowano inną sytuację (przykładowo odroczone albo zawieszono postępowanie, w tym na zgodny wniosek stron, wpłynęło pismo o cofnięciu wniosku itp.)

Tabela 27. Sprawy, w których postępowanie umorzono

Źródło kontaktów w sprawach umorzonych	Częstość	Procent
Uгода sądowa	37	30,6
Uгода przed mediatorem	1	0,8
Wyrok rozwodowy	32	26,5
Zabezpieczenie w sprawie o rozwód	19	15,7
Postanowienie o ustaleniu kontaktów	20	16,5
Zabezpieczenie w sprawie o ustalenie (zmianę) kontaktów	7	5,8
Zabezpieczenie w innej sprawie	3	2,5
Postanowienie o władzy rodzicielskiej i kontaktach	1	0,8
Brak danych	1	0,8
Ogółem	121	100.0

Źródło: opracowanie własne

W zbiorze spraw umorzonych na pierwszym miejscu znalazły się sprawy, w których kontakty były ustalone w ugodzie (31,4% spraw umorzonych), na drugim sprawy, w których kontakty ustalono w prawomocnym wyroku rozwodowym (26,5% spraw umorzonych), jednakże udział tych pierwszych we wszystkich sprawach wynosił 25,8%, a tych drugich 26,4%.

Tabela 28. Umorzenia postępowań wykonawczych w poszczególnych sprawach

Źródło ustalenia kontaktów z dzieckiem	Sprawy			
	rozpoznawane		umorzone	
	częstość	procent	częstość	procent
Prawomocny wyrok rozwodowy	78	26,4	32	26,5
Orzeczenie w trybie zabezpieczenia w sprawie o rozwód	38	12,9	19	15,7
Prawomocne orzeczenie w sprawie o ustalenie kontaktów	41	13,9	20	16,5
Orzeczenie w trybie zabezpieczenia w sprawie o kontakty	24	8,1	7	5,8
Uгода sądowa	72	24,4	37	30,6
Uгода zawarta przed mediatorem	4	1,4	1	0,8
Prawomocne orzeczenie z art. 107 k.r.o.	2	0,7	1	0,8
Inne prawomocne orzeczenie	7	2,4	3	2,5
Orzeczenie o zabezpieczeniu w innym postępowaniu	7	2,4	3	2,5
Inna sytuacja lub brak danych w aktach	22	7,5	1	0,8
Ogółem	295	100.0	121	100.0

Źródło: opracowanie własne

4.2. Stan spraw, w których kontakty ustalono ugodą

Badanie wykazało, że w badanym okresie postępowanie wykonawcze w sprawach, w których kontakty zostały ustalone ugodą sądową, w połowie zakończyły się umorzeniem postępowania.

Jednocześnie w ogólnym zbiorze spraw zakończonych umorzeniem postępowania ta grupa stanowiła 30,6% spraw, a więc co trzecie postępowanie zakończone umorzeniem postępowania dotyczyło wykonania kontaktów ustalonych w ugodzie sądowej.

Tabela 29. Stan spraw, w których kontakty ustalono ugodą sądową

Stan spraw, w których kontakty ustalono ugodą sądową	Częstość	Procent
Prawomocne umorzenie postępowania	37	51,4
Od ostatniego postanowienia sądu nie upł.6 miesięcy – brak wniosku	1	1,4
Trwają czynności przed sądem I instancji – postępowanie w toku	5	6,9
Trwa kontrola instancyjna	3	4,1
Inna sytuacja	26	36,2
Ogółem	72	100,0

Zródło: opracowanie własne

Postępowanie wykonawcze dotyczyło tylko 4 spraw, w których kontakty ustalono w ugodzie zawartej przed mediatorem i zatwierdzonej przez sąd. Tylko jedna z nich została zakończona umorzeniem postępowania, w pozostałych sprawach postępowania nie zostały zakończone.

4.3. Stan spraw, w których orzeczenie o kontaktach było zawarte w prawomocnym wyroku rozwodowym, bądź kontakty zabezpieczono w postępowaniu o rozwód

41% spraw, w których kontakty były ustalone w prawomocnym wyroku rozwodowym, zakończyło się w okresie objętym badaniem umorzeniem postępowania, w kolejnych 5,2% spraw od ostatniego postanowienia sądu nie upłynął jeszcze okres 6 miesięcy, ale nie wpłynęły kolejne wnioski, więc można oczekiwać, że wraz z upływem wskazanego terminu postępowania także zostaną umorzone.

Tabela 30. Stan spraw, w których kontakty ustalono w wyroku rozwodowym

Stan spraw, w których kontakty ustalono w wyroku rozwodowym	Częstość	Procent
Prawomocne umorzenie postępowania	32	41,0
Od ostatniego postanowienia sądu nie upł.6 miesięcy – brak wniosku	4	5,2
Trwają czynności przed sądem I instancji – postępowanie w toku	9	11,5
Trwa kontrola instancyjna	1	1,3
Wpłynął kolejny wniosek – oczekuje na rozpoznanie	2	2,6
Inna sytuacja	30	38,4
Ogółem	78	100.0

Źródło: opracowanie własne

Połowa spraw, w których ustalono kontakty w trybie zabezpieczenia w sprawie o rozwód, postępowania zostały umorzone.

Stan spraw związanych z rozwodem rodziców w dniu zakończenia badania aktowego został przedstawiony w tabelach.

Tabela 31. Stan spraw, w których kontakty ustalono w trybie zabezpieczenia w sprawie o rozwód

Stan spraw, gdy kontakty zabezpieczono w postępowaniu rozwodowym	Częstość	Procent
Prawomocne umorzenie postępowania	19	50,0
Od ostatniego postanowienia sądu nie upł.6 miesięcy – brak wniosku	4	10,5
Trwają czynności przed sądem I instancji – postępowanie w toku	6	15,8
Wpłynął kolejny wniosek – oczekuje na rozpoznanie	1	2,6
Inna sytuacja	8	21,1
Ogółem	38	100.0

Źródło: opracowanie własne

4.4. Stan spraw, w których kontakty zostały orzeczone w prawomocnym postanowieniu o ustalenie kontaktów bądź zabezpieczone postępowaniu o ustalenie (zmianę) kontaktów

Tabela 32. Stan spraw, w których kontakty ustalono w postanowieniu o kontaktach

Stan spraw, w których kontakty ustalono w postanowieniu o kontaktach	Częstość	Procent
Prawomocne umorzenie postępowania	20	48,8
Od ostatniego postanowienia sądu nie upł.6 miesięcy – brak wniosku	7	17,0
Trwają czynności przed sądem I instancji – postępowanie w toku	2	4,9
Wpłynął kolejny wniosek – oczekuje na rozpoznanie	1	2,4
Inna sytuacja	11	26,9
Ogółem	41	100.0

Źródło: opracowanie własne

W co trzeciej sprawie, w której postępowanie wykonawcze dotyczyło kontaktów zabezpieczonych na czas postępowania o ustalenie kontaktów, oraz prawie w co drugim przypadku, gdy postępowanie wykonawcze dotyczyło prawomocnego orzeczenia o kontaktach, postępowania te, w okresie badania aktowego zostały umorzone. Stan tej grupy spraw w listopadzie 2015 r. został przedstawiony w tabelach.

Tabela 33. Stan spraw, w których kontakty ustalono w trybie zabezpieczenia w sprawie o ustalenie kontaktów

Stan spraw, gdy kontakty zabezpieczono w postępowaniu o kontakty	Częstość	Procent
Prawomocne umorzenie postępowania	7	29,2
Od ostatniego postanowienia sądu nie upł.6 miesięcy – brak wniosku	1	4,2
Trwają czynności przed sądem I instancji – postępowanie w toku	2	8,3
Trwa kontrola instancyjna	2	8,3
Inna sytuacja	12	50,0
Ogółem	24	100.0

Źródło: opracowanie własne

VIII. Sprawy, w których cel postępowania został osiągnięty

Zgodnie z art. 598²⁰ k.p.c. sąd umarza postępowanie, jeżeli w ciągu 6 miesięcy od uprawomocnienia się ostatniego postanowienia nie wpłynął kolejny wniosek, przykładowo o nakazanie zapłaty sumy pieniężnej, zwrot wydatków. Powyższe może być skutkiem dobrej realizacji kontaktów, ale może wynikać również z innych przyczyn, takich jak rezygnacja z ochrony sądowej wskutek oceny, że nie jest skuteczna, odstąpienie od kontaktowania się z dzieckiem z uwagi na niesatysfakcjonujący przebieg kontaktów, zmiana miejsca zamieszkania wnioskodawcy lub dziecka, dłuższy wyjazd za granicę i inne.

Niezależnie od sytuacji opisanej w art. 598²⁰ k.p.c., postępowanie może zostać umorzone również na zasadach ogólnych (art. 355 § 1 k.p.c.), przykładowo, gdy został cofnięty wniosek, przestało obowiązywać orzeczenie o zabezpieczeniu kontaktów na czas postępowania w sprawie o rozwód, separację, ustalenie kontaktów, dziecko osiągnęło pełnoletność albo zmarło. Cofnięcie wniosku może być spowodowane zarówno satysfakcjonującą wnioskodawcę sytuacją przy wykonywaniu kontaktów, jak i innymi przyczynami.

Umorzenie postępowania na podstawie art. 598²⁰ k.p.c. nie ma wpływu na wydane w nim postanowienie o zagrożeniu nakazaniem sumy pieniężnej (art. 598¹⁵ k.p.c.) w takim znaczeniu, że to postanowienie może stanowić podstawę do zastosowania w kolejnym postępowaniu nakazania zapłaty, już bez konieczności wcześniejszego orzeczenia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty. Prawdopodobieństwo wszczęcia kolejnego postępowania jest istotne dla oceny, czy umorzone postępowanie zakończyło się rzeczywistym sukcesem.

Na podstawie całokształtu danych zawartych w aktach możliwe było ustalenie, iż w 94 sprawach (31,9%) w czasie zakończenia badania kontakty były realizowane należycie oraz występuje pozytywna prognoza dalszej ich realizacji zgodnie z orzeczeniem sądu bądź ugodą. Pozwala to na ocenę, iż w tych sprawach postępowanie zakończyło się sukcesem. W pozostałych sprawach, choćby postępowanie było umorzone, bądź nie wpłynęły kolejne wnioski,

prawdopodobieństwo zadowalającego wykonywania kontaktów w przyszłości nie było równie wysokie.

W postępowaniach zakończonych sukcesem w 70 sprawach uprawnieni dochodzili kontaktów z jednym dzieckiem, w 22 sprawach z dwojgiem dzieci, w dwóch z trojgiem dzieci.

W 88% spraw dzieci pochodziły z małżeństwa rodziców, a w 12% spraw były uznane przez ojca. W 2 sprawach dzieci (dwoje) mieszkały z obojgiem swoich rodziców, w 12 pozostawały pod bezpośrednią pieczęą ojców, w jednym przypadku dwuosobowe rodzeństwo było rozdzielone pomiędzy matkę i ojca, a w pozostałych sprawach dzieci pozostawały pod bezpośrednią pieczęą matek.

W 87 z tych spraw pozycję wnioskodawcy miało jedno z rodziców dziecka. W 63 sprawach (72%) wnioskodawcą był ojciec, w 24 (28%) matka. W pozostałych sprawach o wykonanie kontaktów występowały inne niż rodzic dziecka osoby uprawnione.

Tabela 34. Źródło kontaktów w sprawach, w których cel postępowania został osiągnięty

Źródło kontaktów w sprawach z osiągniętym celem postępowania	Częstość	Procent
Uгода sądowa	26	28
Uгода przed mediatorem	1	1
Wyrok rozwodowy	30	32
Zabezpieczenie w sprawie o rozwód	9	10
Postanowienie o ustaleniu kontaktów	11	12
Zabezpieczenie w sprawie o ustalenie (zmianę) kontaktów)	10	11
Zabezpieczenie w innej sprawie	3	3
W innym postępowaniu	2	2
Brak danych	2	2
Ogółem	94	100

Źródło: opracowanie własne

W aktach 45 spraw były informacje o władzy rodzicielskiej wnioskodawcy w stosunku do dzieci, z którymi chciał się spotykać. W 15 z tych spraw władza rodzicielska rodzica będącego wnioskodawcą była pełna, w 29 sprawach ograniczona do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka, a w jednej sprawie ograniczona na podstawie art. 109 k.r.o.

Źródła ustalenia kontaktów były zróżnicowane. Być może istotne było, że prawie w co trzecim przypadku kontakty były ustalone w ugodzie.

Tabela 35. Przyczyna wszczęcia postępowania wg wnioskodawcy w sprawach, w których cel postępowania został osiągnięty

Przyczyna wszczęcia postępowania wg wnioskodawcy	Częstość	Procent
Uniemożliwienie kontaktów przez osobę sprawującą pieczę	67	71
Utrudnianie realizacji kontaktów zgodnie z ustaleniem	32	34
Nienależyte wykonywanie obowiązków przez osobę uprawnioną	15	16
Inne naruszanie ustaleń orzeczenia/ugody	8	9
Usiłowanie kontaktowania się mimo jego zakazu	1	1
Inna przyczyna	9	10
Ogółem	94	100

Źródło: opracowanie własne

Powyższe skłania ku domniemaniu, iż „strony” były zdolne do negocjowania i osiągnięcia porozumienia i zapewne w istocie rzeczy sposób kontaktów został uzgodniony – zapewne w wyniku kompromisu. Niemniej przyczyną wszczęcia postępowania wykonawczego, w ocenie wnioskodawcy, aż w 71% spraw było uniemożliwienie kontaktowania się z dzieckiem.

Tabela 36. Liczba naruszeń uprawnienia przed wystąpieniem o wykonanie kontaktów w sprawach, w których cel postępowania został osiągnięty

Liczba naruszeń przed wnioskiem o wykonanie kontaktów	Częstość	Procent
Jedno naruszenie uprawnień	16	23
Dwa naruszenia uprawnień	1	1
Od trzech do pięciu naruszeń uprawnień	15	22
Od sześciu do dziesięciu naruszeń uprawnień	11	16
Większa od dziesięciu naruszeń	26	38
Ogółem	69	100

Źródło: opracowanie własne

Liczba naruszeń uprawnień wnioskodawcy była zróżnicowana, ale aż w 38% przypadków, gdy te informacje były zawarte w aktach spraw, przekroczyła 10.

W ponad połowie spraw (51%) okres naruszeń poprzedzający wystąpienie na drogę sądową był dłuższy od trzech miesięcy, a w 16% spraw przekroczył rok. Powyższe wskazuje, iż nawet długotrwałe naruszenia ustalonych zasad kontaktowania się nie wyklucza możliwości zmiany tej sytuacji.

Tabela 37. Okres trwania naruszeń uprawnienia przed wystąpieniem o wykonanie kontaktów w sprawach, w których cel postępowania został osiągnięty

Okres trwania naruszeń przed wnioskiem o wykonanie kontaktów	Częstość	Procent
Nie dłuższy niż 2 tygodnie	12	15
Dłuższy od 2 tygodni do jednego miesiąca	6	8
Dłuższy od jednego miesiąca do 2 miesięcy	10	13
Dłuższy od 2 miesięcy do 3 miesięcy	11	14
Dłuższy od 3 miesięcy do 4 miesięcy	10	13
Dłuższy od 4 miesięcy do 5 miesięcy	5	6
Dłuższy od 5 miesięcy do 6 miesięcy	5	6
Dłuższy od 6 miesięcy, ale krótszy od jednego roku	8	10
Co najmniej rok lub dłuższy od roku	13	16
Ogółem	80	100

Źródło: opracowanie własne

Wiadomo było także, że w 67 sprawach postępowanie monitorowane w badaniu było pierwszą sprawą o wykonanie kontaktów, a w 11 sprawach kolejną sprawą o wykonywanie kontaktów toczącą się pomiędzy tymi samymi osobami.

W sprawach tych trzykrotnie osoba uprawniona żądała zwrotu wydatków poniesionych w celu realizacji kontaktów, które się nie odbyły. Wszystkie te żądania zostały uwzględnione częściowo. Trzynastokrotnie wnioskodawca żądał w analizowanych postępowaniach wydania postanowienia zawierającego zagrożenie nakazaniem zapłaty sumy pieniężnej w przypadku naruszenia obowiązków. Wskazana kwota najczęściej wynosiła 50 zł (średnia żądana kwota to 62 zł 50 gr), a więc była stosunkowo niewysoka.

Żądania te czterokrotnie zostały uwzględnione, trzykrotnie oddalone. W 6 sprawach była inna sytuacja (w tym przed wydaniem orzeczenia wnioski zostały cofnięte wobec uzyskania pożądanego skutku).

Żądanie nakazania zapłaty było wniesione ośmiokrotnie, lecz wszystkie te wnioski zostały oddalone.

Powyższe informacje skłaniają do wniosku, iż sankcje majątkowe odegrały minimalną rolę w osiągnięciu powodzenia w realizacji kontaktów. Charakterystyka spraw zakończonych z pozytywną prognozą dla dalszego wykonywania kontaktów nie pozwala na jednoznaczne ustalenie (w oparciu o statystyczny opis tych spraw), jakie czynniki zadecydowały o osiągnięciu sukcesu.

Celowe wydaje się wskazanie na okoliczności, w których można było z kolei upatrywać podstaw dla negatywnej prognozy co do realizacji w przyszłości kontaktów, nawet jeżeli w części tych spraw umorzono postępowania. Brak lub niewielkie natężenie takich czynników w pozostałych sprawach mogło bowiem przesądzić o powodzeniu postępowania wykonawczego.

W sprawach, w których sformułowano negatywną prognozę co do realizacji orzeczenia o kontaktach w przyszłości należało jej upatrywać w pierwszej kolejności (odnośnie do 75 spraw) w postawie osoby zobowiązanej do umożliwienia styczności z dzieckiem, która mimo zastosowania środków przewidzianych w ustawie, nie uległa zmianie.

Kolejną przyczyną tego stanu rzeczy była w równej liczbie przypadków (po 26) postawa dziecka (niechęć wobec spotkań, nienawiązywanie oczekiwanego kontaktu z osobą uprawnioną, mimo iż spotkania odbywały się) oraz nieodpowiednimi zachowaniami i niewłaściwą „konfrontacyjną” postawą osoby uprawnionej do kontaktów.

Co najmniej w 10 przypadkach osoby uprawnione wykazywały małą aktywność w podejmowaniu starań o realizację uprawnień, która prowadziła do rezygnacji z kontaktów, gdy wystąpiły niesprzyjające okoliczności, bądź kontakty nie dostarczały oczekiwanej satysfakcji emocjonalnej (przykładowo w związku z niechętną postawą dziecka).

W 8 sprawach na negatywną prognozę dotyczącą realizacji kontaktów główny wpływ miała wroga postawa domowników osoby sprawującej bezpośrednią pieczę nad dzieckiem wobec osoby uprawnionej do kontaktów (w skrajnych przypadkach przybierała nawet postać agresji fizycznej i gróźb karalnych).

Występowały też inne okoliczności mogące skłaniać do zaniechania starań o kontakty, bądź obiektywnie utrudniające ich realizację (przykładowo zmiana miejsca zamieszkania, podjęcie pracy za granicą itp.).

Interesujące wydaje się odnotowanie, że poprzednie badanie orzecznictwa⁴⁹ wykonane przed zmianą stanu prawnego dokonaną w ustawie z 2011 r. wykazało, że główne przyczyny niepowodzenia postępowania wykonawczego, mimo zastosowania różnych środków przez sąd (np. grzywna, udział kuratora w realizacji kontaktów) były wówczas następujące: postawa osoby zobowiązanej, która (niezależnie od zrealizowanych lub prawdopodobnych „sankcji”) była zdeterminowana, aby do spotkań uprawnionego z dzieckiem nie doszło (43,3%)⁵⁰, postawa dziecka zdecydowanie sprzeciwiającego się kontaktom, zachowującego się podczas spotkań w sposób niewłaściwy, ignorującego uprawnionego, ale także aroganckiego bądź roszczeniowego (20%), inne, poza wymienionymi, zindywidualizowane przyczyny zaistniałej sytuacji (15%), postawa osób, z którymi mieszka dziecko i osoba sprawująca nad dzieckiem pieczę – dziadkowie, partner rodzica (8,3%), zła postawa uprawnionego do kontaktów (6,5%), – bierność uprawnionego (6,7%).

Wydaje się, że główne przyczyny niepowodzenia postępowań wykonawczych w sprawach o kontakty mają w dużej mierze niezmienny charakter, choć w poszczególnych okresach mogą występować z różnym natężeniem.

Celowe wydaje się też odnotowanie, że przed zmianą stanu prawnego, gdy do wykonania orzeczenia o kontaktach stosowano przepisy egzekucyjne, w powołanym wcześniejszym badaniu w 32,2% spraw ukaranie grzywną lub zagrożenie jej orzeczeniem na wypadek dalszego utrudniania kontaktów miało znaczenie przesądające – wymuszające pożądane zachowanie osoby sprawującej pieczę nad dzieckiem. W obecnym stanie prawnym przewidziano sankcje majątkowe, a w wielu aspektach model postępowania o wykonanie kontaktów jest zbliżony do egzekucyjnego. Referowane badanie dotyczące stanu bieżącego (lata 2014-2015) wykazało, że w 31,9% spraw w czasie zakończenia badania kontakty były realizowane należycie i występowała pozytywna prognoza dalszej ich realizacji, jednakże najprawdopodobniej nie przesądziły o takim skutku sankcje majątkowe.

⁴⁹ E. Holewińska-Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle wyników badania akt spraw postępowania wykonawczych)*, Prawo w Działaniu 2011, nr 10, s. 40.

⁵⁰ Przyczyny takiej postawy były różne: nienawiść do uprawnionego, głębokie przeświadczenie, że uprawniony krzywdzi (lub może skrzywdzić) dziecko (np. w przypadku podejrzenia o molestowanie seksualne lub zachowania na jego pograniczu), pragnienie przywiązania dziecka do aktualnego partnera życiowego itp.

Uwagi podsumowujące

Badanie, którego wyniki zostały przedstawione w niniejszym opracowaniu, dotyczyło stanu spraw o wykonywanie kontaktów rozpoczętych wskutek wniosku, który wpłynął do sądu począwszy od stycznia 2014 r. do dnia wypełnienia ankiety przedstawiającej sytuację w listopadzie 2015 r. Poszczególne ankiety były wypełnione w różnych datach, niemniej średni okres poddany ocenie w sprawach objętych analizą wyniósł 17,2 miesiąca, a mediana 16,9 miesiąca. Pozwala to na przyjęcie, że w przybliżeniu obserwowany okres stanu każdej sprawy wynosił 17 miesięcy, był więc relatywnie długi.

- Średni okres od wpływu do sądu wniosku o wykonanie orzeczenia/ugody w sprawie kontaktów do umorzenia postępowania, o ile takie nastąpiło w okresie badawczym, wynosił 9,6 miesiąca, a mediana była bardzo zbliżona do tego okresu i wynosiła 9,3 miesiąca.

Oceniając ten okres w celu ustalenia, czy nie był nadmiernie długi, nie można zapominać, iż - o ile w sprawie nie zachodziły ogólne podstawy do umorzenia postępowania, o których mowa w art. 355 § 1 k.p.c. (przykładowo cofnięcie wniosku), to zgodnie z art. 598²⁰ k.p.c. sąd nie mógł umorzyć postępowania przed upływem 6 miesięcy od uprawnomocnienia się ostatecznego postanowienia w sprawie, mimo że nie wpłynął kolejny wniosek i można było domniemywać, że kontakty są realizowane należycie. Ustawodawca przyjął bowiem założenie, iż celem postępowania dotyczącego wykonywania kontaktów z dzieckiem nie jest tylko podjęcie „doraźnej interwencji”, ale doprowadzenie do stanu stwarzającego pozytywną prognozę należytego wykonywania kontaktów w przyszłości. Brak wniosku o podjęcie przez sąd dalszych czynności (w tym postanowień „dyscyplinujących” przeciwnika wniosku) w okresie półrocznym jest okolicznością skłaniającą do przyjęcia takiej prognozy.

W konsekwencji, gdy podstawą umorzenia postępowania był art. 598²⁰ k.p.c., a średnio postępowanie trwało nieco ponad 9 miesięcy, to czynności poprzedzające wydanie ostatecznego postanowienia w sprawie (przykładowo o zasądzeniu wydatków, zagrożeniu nakazaniem zapłaty sumy pieniężnej) następowało nie później niż po upływie 3 miesięcy od wpływu wniosku do sądu. Z punktu widzenia podtrzymywania więzi emocjonalnej z dzieckiem osoby uprawnionej do styczności,

o ile w tym czasie nie byłoby żadnych kontaktów, byłyby to niewątpliwie okres długi, wydaje się jednak, że nie byłaby zasadna uogólniona ocena, iż postępowanie było przewlekłe.

- „Skuteczność” postępowania mierzona odsetkiem umorzeń na poziomie 41% rozpoznanych spraw nie jest zadowolająca. Badanie wykazało jednak, że pozytywna prognoza co do realizowania kontaktów zgodnie z orzeczeniem bądź ugodą wystąpiła tylko w 31,9% spraw, a więc praktycznie zaledwie w co trzeciej rozpoznanej sprawie.
- 194 (66%) postępowania były pierwszymi sprawami o wykonanie kontaktów osoby uprawnionej z dzieckiem. W 44 przypadkach (15%) wiadomo było, że aktualne postępowanie jest kolejnym toczącym się pomiędzy tymi samymi „stronami”, natomiast brak było informacji, czy sprawy pozostałe (57 – 19%) toczą się po raz pierwszy. Można więc stwierdzić, że co najmniej w 15 % przypadków sytuacja konfliktowa wpływająca na nienależyte wykonywanie kontaktów trwa od dłuższego czasu. Jej skutkiem są ponawiane wnioski, a postępowanie wykonawcze przed sądem dotychczas przynosiło tylko przejściową poprawę sytuacji.

Jednakże szczególnie sporne postępowania, powtarzające się, mimo stosowania dopuszczalnych „sankcji”, niezakończone w objętym badaniem okresie 17 miesięcy (w badanym zbiorze spraw), stanowiły 1,4% spraw zankietowanych (4 sprawy na 295). Prawdopodobieństwo należytego wykonywania ustalonych kontaktów w dotychczasowych formach w dłuższych okresach czasu i bez stałego trwania postępowania wykonawczego było w tych sprawach niewysokie.

- Wydaje się, iż główną przyczyną niskiej skuteczności postępowań dotyczących wykonywania kontaktów z dziećmi jest bardzo wysoki poziom konfliktu pomiędzy osobą uprawnioną do kontaktów, która nie mieszka z dzieckiem, a osobą zobowiązaną do ich umożliwienia, która sprawuje bezpośrednią pieczę nad dzieckiem.

W tym kontekście celowe wydaje się przypomnienie, iż kontakty, których wykonania dochodzą w zbadanych sprawach, były ustalone głównie w postępowaniach rozwodowych (116 spraw – 39,3%) – w tym w 78 prawomocnych wyrokach oraz

w 38 przypadkach w trybie zabezpieczenia na czas postępowania o rozwód oraz w sprawach poświęconych ustaleniu kontaktów, jako głównemu przedmiotowi rozstrzygnięcia sądu (65 spraw – 22%), a „stronami” konfliktu byli rodzice dziecka, pochodzącego w 85,8% spraw z ich małżeństwa. Ojcowie uznali dzieci lub uznali ojcostwo odnośnie do 36 dzieci (13,9%). Można domniemywać, że uznanie nastąpiło w konsekwencji wcześniejszego pozostawania rodziców w związku kohabitacyjnym, przypominającym małżeństwo, w którym zapewne zaszły procesy rozpadu więzi rodzinnej analogiczne jak w małżeństwie, nazywane w socjologii procesem secesjogenezy⁵¹.

Orzeczenie rozwodu zwykle nie kończy negatywnych zjawisk w cyklu życia rodziny doświadczającej rozpadu i znajdującej się w związku z tym w sytuacji kryzysowej. Oceny okresu niezbędnego dla rodziców i dzieci do przystosowania się do rozwodu, formułowane w literaturze psychologicznej, są zróżnicowane (od 2 do nawet 10 lat od orzeczenia rozwodu)⁵². W tym czasie nierzadkie są konflikty związane z pieczą nad wspólnymi dziećmi i kontaktami z nimi⁵³.

Obiektywne następstwa sytuacji kryzysowej związanej z rozwodem, której przejawem są konflikty na tle kontaktów z dziećmi, nie zwalniają Państwa z obowiązku umożliwienia należytego wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem osoby, która z nim nie mieszka, łącznie z zastosowaniem środków przymusu. Zostało to wielokrotnie wyrażone w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w tym w sprawach przeciwko Polsce, co sygnalizowano już w niniejszym opracowaniu w „Uwagach wprowadzających”.

- Środki „wymuszające” wykonanie orzeczenia (ugody) o kontaktach pozostające w dyspozycji sądu, przewidziane w art. 598¹⁵ – 598²¹ k.p.c. są nieliczne i nie

⁵¹ Proces ten obejmuje „łańcuch wrogich akcji” albo obu stron, gdy na „wrogą akcję jednej ze stron druga odpowiada aktem silniejszym” (secesjogeneza symetryczna) albo jednej, gdy „agresywna akcja jednej ze stron spotyka się z wycofaniem drugiej” (secesjogeneza komplementarna). Zob. T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2012, s. 284 - 285 i powołaną literaturę.

⁵² A. Czerederecka, *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, Warszawa 2010, s. 58 i powołana literatura.

⁵³ Z cytowanych przez A. Czerederecką (*op. cit.*, s. 62) badań zagranicznych wynika, że towarzyszące rozwodowi poczucie gniewu utrzymuje się u 40% kobiet i 80% mężczyzn w okresie 10 lat po orzeczeniu rozwodu i „koncentruje się na poczuciu niesprawiedliwego podziału ról w opiece nad dziećmi”.

zawsze adekwatne do sytuacji w sprawie. Pośrednio mogą za taką oceną przemawiać ustalenia zawarte w ankietach, zwłaszcza bardzo „ogłędne” stosowanie sankcji majątkowych. Powyższe twierdzenie ilustrują wskazane przykładowo ustalenia.

- Mimo, że żądania zwrotu wydatków poniesionych w związku z niezrealizowanym spotkaniem z dzieckiem były nieliczne, to i tak zostały oddalone w 68% przypadków. Zasądzone kwoty wynosiły od 30 zł do 9175 zł.
- W zbadanych aktach odnotowano 42 postanowienia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty na rzecz osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem w przypadku niewykonania lub niewłaściwego wykonania obowiązków wynikających z orzeczenia (ugody) w przedmiocie kontaktów. Średnia kwota, której zapłaceniem zagrożono w tych postanowieniach, wynosiła 852 zł, 80 gr, a mediana 525 zł.
- Zagrożenie nakazaniem zapłaty okazało się skuteczne w 19% przypadków jego zastosowania i wywołało umorzenie postępowania wykonawczego. W co piątym przypadku osoba uprawniona nie mogła nadal należycie realizować kontaktów i wniosła o nakazanie zapłaty.
- Wniosek o nakazanie zapłaty, w konsekwencji nieskuteczności postanowienia o zagrożeniu nakazaniem zapłaty, ostatecznie został złożony w 25 przypadkach. Sąd pierwszej instancji ośmiokrotnie nakazał zapłacenie sumy pieniężnej, a w 17 sprawach (68%) wniosek oddalił.

Nie odnotowano w większości spraw dokładnego ustalenia sytuacji majątkowej osób, wobec których mogła być zastosowana dolegliwość majątkowa. Nieliczne informacje oraz zaskarżania orzeczeń zasądzających pozwalają na domysł, że sytuacja ta była skromna lub niezadowolająca. O ile tak było w rzeczywistości, to powściągliwość sądów w stosowaniu „sankcji” byłaby usprawiedliwiona.

- Analiza statystyczna 94 spraw, które zakończyły się sukcesem, oparta o informacje zawarte w ankietach, nie pozwala na ocenę, iż sukces był konsekwencją zastosowania sankcji majątkowych, choć nie pozwala również na

wykluczenie pewnej, acz ograniczonej, roli tych sankcji. Celowe jest przypomnienie, że w tej grupie spraw:

- zaledwie trzykrotnie osoba uprawniona żądała zwrotu wydatków poniesionych w celu realizacji kontaktów, które się nie odbyły, a wszystkie te żądania zostały uwzględnione tylko częściowo;
- trzynastokrotnie żądano wydania postanowienia zawierającego zagrożenie nakazaniem zapłaty sumy pieniężnej w przypadku naruszenia obowiązków, wskazana kwota najczęściej wynosiła 50 zł (średnia żądana kwota to 62 zł 50 gr), a więc była stosunkowo niewysoka; mimo tego żądania te czterokrotnie zostały uwzględnione, trzykrotnie oddalone;
- żądanie nakazania zapłaty było wniesione ośmiokrotnie, lecz wszystkie wnioski zostały oddalone.

Sprawy te nie odbiegały w szczególny sposób od innych, choć istotne wydaje się przypomnienie, że w co trzecim przypadku kontakty były ustalone w ugodzie, co wskazuje, że „strony” były zdolne do negocjowania, kompromisu i porozumienia. Niemniej przyczyną wszczęcia postępowania wykonawczego, w ocenie wnioskodawców, aż w 71% spraw było uniemożliwienie kontaktowania się z dzieckiem, liczba naruszeń uprawnień wnioskodawcy była zróżnicowana, ale w 38% przypadków, gdy informacje na ten temat były zawarte w aktach, przekroczyła 10 przed złożeniem wniosku w sądzie.

W podsumowaniu niniejszego raportu konieczne wydaje się stwierdzenie, iż zaskoczeniem jest nie tyle wynikająca z niego niska skuteczność postępowań wykonawczych, co relatywnie rzadkie wykorzystywanie sankcji majątkowych. Przyczyny tego stanu zaś nie wynikają z materiału stanowiącego podstawę dla niniejszego opracowania. Zastosowana metoda badawcza - wypełnianie przez ankierów w sądach kwestionariusza w formie elektronicznej (CAWI) i analiza statystycznego raportu przedstawionego przez TNS w sytuacji, gdy autorzy ankiety nie pełnili funkcji ankierów, uniemożliwiła równoległe zastosowanie pogłębionej jakościowej analizy przypadków i bieżące modyfikowanie zastosowanego narzędzia badawczego. Powyższe skłania do wniosku o celowości przeprowadzenia kolejnych badań „sprawdzających” na innej próbie akt, w celu ustalenia czy otrzymane wyniki są charakterystyczne dla orzecznictwa większości sądów.

- Na podstawie wyników zrelacjonowanego badania nasuwa się wniosek o celowości rozważenia poszerzenia zasobu środków służących podniesieniu efektywności postępowań o wykonanie kontaktów.

Celowe wydaje się przypomnienie, że w okresie poprzedzającym uchwalenie obecnie obowiązujących przepisów (art. 598¹⁵ – 598²¹ k.p.c.) Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości opracowała projekt nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego, który stał się podstawą dla projektu rządowego wniesionego do Sejmu dnia 10 maja 2010 r. (druk Sejmu VI kadencji nr 3063). Wersja tego projektu z dnia 17 lipca 2009 r.⁵⁴ zawierała bogatszy katalog środków od ostatecznie uchwalonego. Przewidywano na wypadek, gdyby sankcja majątkowa nie spowodowała zmiany postępowania osoby zobowiązanej uniemożliwiając zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu, zlecenie przez sąd kuratorowi przymusowego odbierania dziecka w terminach kontaktów przez określony czas, a także możliwość modyfikowania warunków kontaktów, terminów, czasu trwania spotkań, ustalania dodatkowych kontaktów w miejsce tych, które się nie odbyły (projektowany art. 598¹⁷ § 2 k.p.c.). Takich rozwiązań jednak ostatecznie nie przyjęto. Być może powinny zostać ponownie rozważone.

⁵⁴ Rodzina i Prawo 2009, nr 13, s. 99 – 108.

Aneks: Sądy wylosowane do badania

	APELACJA BIAŁOSTOCKA
1.	Sąd Rejonowy w Białymstoku
10.	Sąd Rejonowy w Giżycku
12.	Sąd Rejonowy w Mrągowie
	APELACJA GDAŃSKA
41.	Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe w Gdańsku
43.	Sąd Rejonowy w Gdyni
60.	Sąd Rejonowy w Chełmnie
	APELACJA KATOWICKA
70.	Sąd Rejonowy w Cieszynie
72.	Sąd Rejonowy w Częstochowie
86.	Sąd Rejonowy Katowice-Zachód w Katowicach
	APELACJA KRAKOWSKA
117.	Sąd Rejonowy w Olkuszu
126.	Sąd Rejonowy w Zakopanem
110.	Sąd Rejonowy dla Krakowa-Krowodrzy w Krakowie
	APELACJA LUBELSKA
138.	Sąd Rejonowy w Lubartowie
145.	Sąd Rejonowy w Lipsku przywrócony 1 lipca
132.	Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
	APELACJA ŁÓDZKA
168.	Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi
173.	Sąd Rejonowy w Pabianicach
174.	Sąd Rejonowy w Skierniewicach
	APELACJA POZNAŃSKA
199.	Sąd Rejonowy w Nowym Tomysłu przywrócony 1 stycznia
196.	Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu
223.	Sąd Rejonowy w Zielonej Górze
	APELACJA RZESZOWSKA
230.	Sąd Rejonowy w Sanoku
231.	Sąd Rejonowy w Jarosławiu
239.	Sąd Rejonowy w Rzeszowie
	APELACJA SZCZECIŃSKA
246.	Sąd Rejonowy w Gorzowie Wielkopolskim
251.	Sąd Rejonowy w Białogardzie
259.	Sąd Rejonowy Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie
	APELACJA WARSZAWSKA

275	Sąd Rejonowy w Piasecznie
279.	Sąd Rejonowy w Legionowie
281.	Sąd Rejonowy w Otwocku
	APELACJA WROCŁAWSKA
287	Sąd Rejonowy w Lwówku Śląskim przywrócony 1 stycznia
308.	Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu
311.	Sąd Rejonowy w Oleśnicy